



September 1993, 12e jaargang Nummer 116

Samenlevingsopbouw

*Plattelandsontwikkeling:
dwingende keuzes*

Welzijn in
plattelandsgebieden

Grond voor keuzen

Het huilende
Friese hart



Thema

3. Welzijn in plattelandsgebieden, ir. K. Hiemstra, WVC/DASB
7. Grond voor keuzen: een verkenning van mogelijkheden, Henk C. van Latesteijn, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid
11. Toekomst van het landelijk gebied, Symposium over leefbaarheid en bedreigingen en kansen
12. Kritisch consumeren, duurzaam produceren, Jos Jansen
14. Zorg voor agrarische zorg, Driekant, opleiding & advies
15. Aanzet, Tonny Verrijt
16. Huurovereenkomst met revisiebeding, RAVO (Raad voor de volkshuisvesting)
17. Buitenstaanders als katalysator, Gerard Prinsen, FMD Consultants
18. EG heeft niet genoeg bouwland, Landbouw universiteit van Wageningen
19. De zelforganisatie van bedrijfsbeëindigers, Tonny Verrijt, ZOB
Op zoek naar een geschikte baan, Ons Erf
20. Werken en leren in Nederland 1993, CBS
21. Je Maintiendrai, B. de Vries, VROM
22. Projecten op leeftijd. Een collage in het jaar van de ouderen, Greet Hettinga Mededeling, LCO-Zwolle
26. De Vier Groenen, Leo D'Hoore, St. Groen Volkshogeschoolwerk
28. Megapark, het huilende Friese hart, Daphne Meijer, De Groene Amsterdammer
29. Angstgevoelens of stadsefratsen: Sociale veiligheid op het platteland
33. Voorbeeldproject Vries, Marieke Berghuis, STAMM
34. Maatschappelijke verandering, Cees de Wit
35. Orde in de Samenleving

Dit themanummer opent met artikelen die de 'onderbouw' van de plattelandsontwikkeling weergeven.

Met name de artikelen van Hiemstra en Van Latesteijn concentreren zich op het macro-perspectief van landbouw en economische ontwikkeling, ruimtelijke ordening, leefbaarheid, milieu en welzijn. **Voorts** is er in dit nummer aandacht voor organisaties die op het platteland opereren en enige 'cases' die verhoudingen en ontwikkelingen zichtbaar maken.

Het nummer mag als een verkenning van plattelandsontwikkelingen gelden, het heeft het karakter van een 'pilot'-studie.

In latere themanummers kunnen dan de hoofdlijnen nader worden ingevuld, waarbij de mogelijke en bestaande opbouwwerk-inzet meer centraal zal staan.

Colofon

MO/Samenlevings opbouw is een vakblad van, voor en over de samenlevings- en opbouwwerkpraktijk. Het verschijnt tenminste tien maal per jaar, zes gewone en vier themanummers.

Samenstelling en redactie: Fenny Gerrits (eindredactie), Greet Hettinga, Jos Jansen, Wil van de Leur en Kees Stuurup.

Administratieve ondersteuning: Sonja Swarts, Patty Schellekens en John Struiken.

Illustratie/foto omslag: Fenny Gerrits.

DTP: John Struiken.

Omslag en druk: Stimio, Meteren.

De jaarabonnementsprijs bedraagt f 67,50 voor het eerste en f 62,50 voor het tweede en verdere abonnementen. Losse nummers kosten f 12,50. (Prijzen exclusief portokosten.)

Opzegging van abonnementen dient schriftelijk vóór 1 december te geschieden. ISSN: 0929-2187.



Redactie en administratie: Prinsegracht 51, 2512 EX, Den Haag, Telefoon: 070-3804431, faxnummer: 070-3809973.

Een uitgave van het Landelijk Centrum Opbouwwerk.

Welzijn in plattelandsgebieden

door ir. K. Hiemstra, WVC/DASB

In de Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening Extra is specifiek aandacht besteed aan de leefbaarheid in plattelandsgebieden. Geconstateerd werd dat in een aantal gebieden de leefbaarheid op het platteland onder druk staat door de terugloop van de (agrarische) werkgelegenheid, door de afname van het inwonertal en door de verslechterende bereikbaarheid van de dagelijkse voorzieningen. In samenwerking tussen het rijk, provincies en gemeenten wordt geprobeerd in een regionale aanpak deze negatieve ontwikkelingen waar mogelijk bij te sturen. Het perspectief richt zich op ondersteuning van de economische ontwikkeling en een zekere concentratie van voorzieningen in combinatie met aanvullende maatregelen om de voorzieningen bereikbaar te houden.

Het is niet de eerste keer dat in een nota over de ruimtelijke ordening aandacht wordt besteed aan de leefbaarheid in plattelandsgebieden. Opvallend is echter het accent dat in deze vierde nota wordt gelegd op de leefbaarheid op het regionale niveau, waarmee het tot nog toe gebruikelijke schaalniveau van de afzonderlijke kleine kernen wordt overschreden.

Deze keuze is gemaakt op basis van het in opdracht van het Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur uitgevoerde onderzoek "de achterkant van verstedelijkt Nederland".

De ministers van WVC en VROM

hebben gemeend op grond van dit rapport specifiek aandacht te moeten besteden aan de leefbaarheid in zes 'aandachtsgebieden', waar de teruglopende economische perspectieven en de groeiende discrepantie tussen de huidige leefwijze en het kleinschalige nederzettingenpatroon zich specifiek voordoen.

In dit artikel zal worden ingegaan op de ontwikkelingen die aan deze keuze ten grondslag hebben gelegen. Er zal worden aan gegeven hoe de keuze voor het regionale schaalniveau tot stand is gekomen en welke consequenties hieruit voor bewoners en (welzijns)instellingen kunnen voortvloeien.



De zes Vinek-aandachtsgebieden zijn:

1. Kop van Noord-Holland
2. Noordwest-Friesland
3. Noordoost-Friesland/
Noordwest-Groningen
4. Oldambt
5. Oostermoer
6. Zeeuwisch-Vlaanderen

Inmiddels zijn ook in Noord-Overijssel en in de Peel leefbaarheidsprojecten gestart

"De achterkant v. verstedelijkt Nederland", R.u. Utrecht

Ontwikkelingen

Veranderingen op het platteland zijn geen nieuw verschijnsel. Wel nieuw is de aard en omvang van die veranderingen. Sociaal-economische veranderingen doen zich eigenlijk reeds voor sinds het begin van deze eeuw in de vorm van rationalisatie- en mechanisatie-processen in de landbouw. Deze veranderende sociaal-economische omstandigheden hebben steeds ten grondslag gelegen aan migratiebewegingen van en naar het platteland. Toch was er tot WO II nog sprake van een betrekkelijk gesloten samenleving op het platteland, met de agrarische sector als centrale sociaal-economische motor. Na WO II daalde de werkgelegenheid in de landbouw in snel tempo, waarbij het verdwijnen van arbeidsplaatsen nog enige mate gecompenseerd kon worden door de groei van de werkgelegenheid in de industrie. Deze compensatie bood de mogelijkheid om sterk dramatische wijzigingen in structuur en functies van de kleine dorpen op te vangen. Moeilijker werd het toen de werkgelegenheid in de industriële sector aan het eind van de jaren '70 onder druk kwam te staan. Compensatie in de tertiaire en kwartaire sector (handel en dienstverlening) werd vooral gevonden in het westen van het land. Daarmee ontstond scheefgroei in de geografische spreiding van sociaal-economische functies over het land. Vooral het westen van het land scoorde in sociaal-economisch opzicht relatief gunstig. Deze scheefgroei bleek vrijwel onomkeerbaar. Ondanks de inspanningen via specifiek regionaal sociaal-economisch beleid (ISP en andere programma's) namen de sociaal-economische mogelijkheden in de gebieden buiten de directe invloedssfeer van het westen steeds verder af. Ook pogingen om de PTT naar Groningen te verhuizen, leverde behalve een enorme discussie toch niet het effect waarop was gehoopt. Voor de kleine dorpen betekende deze verschuiving in sociaal-economische posities, een herbezinning op de eigen mogelijkheden. Daarbij staan deze sociaal-economische verschuivingen niet op zich zelf. De problematiek van

het platteland is niet slechts een probleem van slechte spreiding van (soorten) werkgelegenheid over het land. Het is het geheel aan maatschappelijke verschuivingen waardoor de positie van het platteland en daarmee van de dorpen in onze verstedelijkte samenleving volstrekt en onomkeerbaar is veranderd. Processen als individualisering, emancipatie, vergrijzing, schaalvergroting, toegenomen mobiliteit, ed, beperken zich niet alleen tot stedelijke of landelijke gebieden, maar doen zich in de gehele samenleving voor. Deze processen zijn in belangrijke mate bepalend voor de wijze waarop mensen hun eigen situatie beoordelen, de wijze en schaal waarop netwerken worden onderhouden, maar ook voor de ambities en aspiraties die mensen hebben. Het oorspronkelijke onderscheid tussen stedelingen en plattelandsbewoners komt in geheel andere dimensies te staan, dan de bekende trits "burgers, boeren en buitenlui" nog suggereert. Mensen maken meer en meer deel uit van een en dezelfde verstedelijkte Nederlandse samenleving, ook al bestaan daarin verschillende, specifieke, sociaal-ruimtelijke situaties.

Hiermee hangt samen dat er een verschuiving optreedt van een sterk emotionele binding aan het eigen dorp (de zogenaamde dorpsbinding) naar een meer rationele betrokkenheid bij het dorp, waarvoor dr. ir. J.P. Groot het begrip 'lokaal bewustzijn' heeft geïntroduceerd. Bewoners identificeren zich niet meer met het eigen dorp als het leefmilieu 'van de wieg tot het graf'. Het wonen in kleine dorpen in plattelandsgebieden biedt voordelen, maar ook nadelen waartussen min of meer bewuste afwegingen moeten worden gemaakt. Dorpen bieden rust en ruimte en gelegenheid om elkaar te kennen. Naast de voordelen zijn er echter ook nadelen, zoals de slechtere bereikbaarheid van voorzieningen, de geringere alternatieve ontplooiingskansen, ed. Het dorp is niet meer het onvoorwaardelijke geheel van wonen, werken en verzorging dat voldoende te bieden heeft voor iedereen. Het dorp als woonomgeving is meer en meer een van de alternatieven naast vele andere. De

voordelen kunnen in een bepaalde levensfase overheersen, terwijl in een andere fase een andere omgeving te prefereren kan zijn.

De voorkeur voor een vestigingsplaats wordt steeds minder bepaald door uitsluitend objectieve gegevens, zoals de aanwezigheid van (bepaalde) voorzieningen, en meer door subjectieve gegevens als de aantrekkelijkheid van een woonomgeving en de beoordeling van het leefklimaat, waaronder niet te vergeten het imago van de vestigingsplaats. Deze afweging zijn sterk leefsituatie en levensfase gebonden. Dit 'footloose' raken van woonvoorkeuren betekent dat vooral de aantrekkelijke woonomgeving met veel bos, water, of ander aantrekkelijks, hoog zal scoren op de lijst van mogelijke vestigingsplaatsen, terwijl vooral de meer perifere, traditioneel agrarische-, met name akkerbouwgebieden en nederzettingen veel lager zullen scoren en daarmee bevolking verliezen. Huigen heeft dit het uitsortingsproces genoemd. De meest kwetsbare gebieden bevinden zich langs de randen van Nederland, te weten de Drentse Veenkoloniën, het Oldambt, het Noorden van Groningen, het noorden van Friesland, de Kop van Noord-Holland en Zeeuwsch-Vlaanderen. Het zijn dan ook deze gebieden, waarvoor het rijk in de Vierde Nota Extra specifieke aandacht heeft aangekondigd. (zie figuur)

Bewoners plattelandsgebieden

De bewoners van plattelandsgebieden zijn in dit proces niet alleen lijdend voorwerp, maar zijn ook gangmaker. Een voorbeeld hiervan is te vinden in de evaluatie van de subsidieregeling voor de laatste dorpswinkel zoals het ministerie van Economische Zaken die in de jaren '80 heeft gehanteerd. Daarin bleek dat het probleem van de kwijnende laatste winkel niet zozeer te herleiden was tot slecht ondernemerschap waarin middels ondersteunende subsidie verbetering kon worden gebracht, maar veeleer tot een probleem van en te gering draagvlak onder dorpsbewoners zelf. Vergrote (auto)mobieliteit en het bezit van een vrieskast maakt het

mogelijk dat de dagelijkse boodschappen in één keer voor de hele week worden ingeslagen, meestal in de grotere verzorgingscentra in de regio. De functie van de (nog) bestaande dorpswinkel wordt daarmee gereduceerd tot de winkel voor de vergeten boodschappen. Dit proces van schaalvergroting is geheel logisch en verklaarbaar en vindt op meer terreinen dan de winkelvoorziening plaats. Dat wil echter niet zeggen dat dit voor iedere dorpsbewoner geheel onprobleematisch is. Immers door het feitelijk verdwijnen van de winkel is het kopen in het grotere winkelcentrum geen luxe meer, maar noodzaak. In de jaren '80 is in reactie op de belemmeringen die uit het proces van schaalvergroting voortkwamen in veel plattelandsgebieden een krachtig streven ontstaan om, wat werd genoemd, de leefbaarheid in de kleine dorpen te behouden en waar mogelijk te versterken. Bij dit streven werd veelal gemakshalve verwezen naar 'de dorpsbewoner' die ernstig belemmerd zou worden door het eventueel verdwijnen van de bedreigde functies uit het dorp. De veronderstelling was dat iedere dorpsbewoner toch min of meer op dezelfde wijze gebaat was bij behoud van de 'leefbaarheid' in de dorpen.

Daarmee is echter een te ongenueerde en verhullende generalisatie opgetreden, omdat er vanuit wordt gegaan dat de dorpsbewoners min of meer dezelfde wensen en behoeften kennen en steeds op ongeveer dezelfde wijze al dan niet belemmerd worden in de bevrediging daarvan. Dit is verhullend, omdat 'de dorpsbewoner' niet bestaat. Dorpsbewoners hebben weliswaar gemeenschappelijk dat zij samen in één dorp wonen, maar dat wil niet zeggen dat hun oriëntatie op de samenleving hetzelfde is geworden. Wat de één een gemis vindt aan het dorp, vindt de ander een voordeel. Waar het dorp de één voldoende ontplooiingskansen biedt, schiet het voor een ander sterk tekort. Het appél op het behoud van de leefbaarheid vervult de specifieke positie van groepen in de plattelandssamenleving. Van een zelfde soort verwarring is sprake in de 'leefbaarheidsplannen'

en 'dorpenplannen' waarin als uitgangspunt wordt aangegeven dat gestreefd wordt naar een zoveel mogelijk 'evenwichtige bevolkingsopbouw' in de kleine dorpen. Nog even los van de vraag wanneer een bevolkingsopbouw evenwichtig genoemd kan worden, blijft volstrekt onduidelijk wie er dan eigenlijk gebaat is bij een 'evenwichtige bevolkingsopbouw'. Immers, bijvoorbeeld jongeren die in hun middelbare school periode op het punt staan hun eigen actieradius te vergroten, zijn er helemaal niet aan toe om te genieten van de rust en de ruimte van kleine dorpen. In veel plattelandskernen is er eerder een teveel aan rust en ruimte voor jongeren die hun eigen weg beginnen te zoeken. Jongeren zullen voor hun ontplooiing al gauw en op steeds meer terreinen, zowel letterlijk als figuurlijk buiten de grenzen van het eigen dorp moeten treden: 'de boer op moeten'.

Ook in de wijze waarop contacten worden gelegd en onderhouden zijn er grote verschillen tussen jongeren en ouderen. Tegenover de behoefte aan een uiteenlopend en uitwaai-erend sociaal netwerk dat de grenzen van het eigen dorp al gauw overschrijdt, staat de behoefte van ouderen aan sociale contacten en verzorging in de eigen omgeving. Deze verschillen zijn beleidsmatig van groot belang. Beleid dat zich richt op het waar mogelijk in stand houden dan wel het verstevigen van nog aanwezige functies, zonder daarbij de regionale context en de aspiraties en ambities van de individuele dorpsbewoners in ogenschouw te nemen, holt achter de feiten aan. Om uiteindelijk een zinvolle en duurzame leefomgeving te kunnen behouden en te versterken, zal het beleid zich moeten richten op inrichting en beheer van een totale regio in relatie met de specifieke leefsituatie van de bewoners (groepen).

Dit geldt niet alleen voor overheden die beleid formuleren ten aanzien van de veranderingen die zich in plattelandsgebieden, maar speciaal ook voor instellingen, zoals het sociaal-cultureel werk en bijvoorbeeld het jongeren-opbouwwerk. Overigens zijn veranderingen op zichzelf niet slecht, zolang de betrokken be-

woners voldoende de kans krijgen om op die veranderingen te reageren.

Samenwerken

De regionale ontwikkelingsprojecten die in zes plattelandsgebieden in Nederland zijn gestart, beogen op de geschetste veranderingen in te gaan. Er wordt van uit gegaan dat op het niveau van de regio zelf beleidsstromen kunnen worden geïntegreerd. De specifieke sociaal-ruimtelijke, sociaal-economische en sociaal-culturele omstandigheden in de plattelandsgebieden vragen om gepaste maatregelen en aanpassingen ('maatwerk' zo u wilt) waarbij expliciet wordt ingegaan op de leefsituatie van de bewoners (groepen). Ingaan op gebiedsgerichte omstandigheden kan echter niet met een van te voren, bijvoorbeeld in een door het rijk in specifiek beleid vastgelegd pakket aan maatregelen, zoals dat bij specifieke regionale programma's wel gebruikelijk was. Het gaat immers niet slechts om extra geld als de panacee voor de gevonden kwalen. Er is daarentegen gekozen om in de regionale ontwikkelingsprojecten juist uit te gaan van de bestaande competenties en mogelijkheden van de betrokkenen (rijk, provincie, gemeenten en instellingen en organisaties) en deze in hun samenwerking te versterken. Het gaat er om dat het maatschappelijke vraagstuk van veranderingen in plattelandsgebieden een gerichte inspanning van het bestaande beleid vereist, waarbij alle betrokken actoren in dit bestuurlijk proces hun eigen rol blijven spelen, niet in concurrentie met elkaar, maar in aanvulling op en ter versterking van elkaar. Is de aanpak gebaat bij samenwerking tussen de bestuurslagen en instellingen, ook binnen de bestuurslagen en instellingen behoort inzicht te bestaan over elkaars rol en behoort de bereidheid er te zijn om tot samenwerking te komen.

Goede voorbeelden zijn er overigens veelvuldig, zoals bijvoorbeeld bij de signaleren van voortijdig schoolverlaten, in verbinding met maatschappelijk werk, jeugdhulpverlening, onderwijsinstellingen, sociale diensten en arbeidsbureau

(project in oost-groningen). Ander voorbeeld is het aanbrengen van goede vervoersmogelijkheden voor ouderen, waarbij bovendien diensten worden verleend voor tafelteldekje, ed., (project service-bus in de Kop van Noord-Holland). Deze werkwijze heeft echter wel wat voeten in de aarde. Het veronderstelt namelijk een samenwerkingsverband tussen rijk, provincie en gemeenten, waarin overeenstemming kan ontstaan over het ontwikkelingsperspectief in het gebied. De betrokken gemeenten moeten bovendien in staat zijn om een gemeenschappelijke visie te vormen van waaruit keuzes voor het gebied kunnen worden gemaakt. Bepaald moet worden welke acties nodig zijn op het niveau van de regio en met welke beleidsconsequenties. In de conventant is dan ook bepaald dat rijk, gemeente en provincie hun beleid op het ontwikkelingsplan zullen afstemmen. De rijkswerkgroep Leefbaarheid Platteland, die onlangs haar eerste bevindingen over de voortgang in de aandachtsgebieden aan de bewindslieden van WVC en VROM heeft gepresenteerd, concludeert dat het opgang brengen van deze samenwerkingsverbanden tijd en energie heeft gekost. "De bereidheid bij de betrokken gemeenten vanuit het belang van de regio keuzen te maken neemt geleidelijk toe."

Het gaat om een gerichte aanpak op het geheel van de terreinen volkshuisvesting, arbeidsmarkt, onderwijs, vervoer, verkeersveiligheid, bereikbaarheid, ouderenwerk, jongerenwerk, (gezins)verzorging, maatschappelijk werk, enz. De samenwerking moet het mogelijk maken om, vanuit de rollen en mogelijkheden die de actoren hebben, de juiste dwarsverbanden en verbandingen te leggen, die oplossingen genereren waarin bewoners kansen worden geboden. Met de afgesloten conventanten hebben de minister van WVC en de minister van VROM beoogd hiertoe de mogelijkheid te bieden.

Bij het leggen van de dwarsverbanden tussen de sectoren op de terreinen wonen, werken, voorzieningen en bereikbaarheid, zijn de Welzijnsinstellingen en -organisaties (jeugdhulpverlening, opbouwwerk, maat-

schappelijk werk, gezinsverzorging, ouderenwerk, enz.) cruciaal. Immers in de keuzes die worden gemaakt moet steeds expliciet benoemd blijven worden voor wie en waarom die keuzes nodig zijn. Om een voorbeeld te noemen: structurele leegstand in plattelandsgebieden, heeft aanleiding gegeven om na te denken over het verbouwen van panden voor andere bewonersgroepen, bijvoorbeeld om leegstaande boerderijen te verbouwen voor jongerenhuisvesting. Toch dient de vraag gesteld te worden of naast goede huisvesting er voor het overige goede ontlooiingskansen voor die jongeren in de omgeving zijn te vinden. Met andere woorden, niet slechts huisvestingsmotieven moeten worden beschouwd, maar de dwarsverbinding moet worden gelegd naar de gehele leefsituatie van jongeren in het gebied. Een ander voorbeeld is te vinden in het slecht van de grond komen van kinderopvang in plattelandsgebieden. Dit leidt er toe dat in gevallen dat kinderopvang nodig is, er eindeloos geleurd moet worden met kinderen: van huis naar de basisschool, naar de buitenschoolse opvang en weer naar huis. Dit omdat de voorzieningen niet direct bij elkaar in de buurt liggen. Het hieruit voorkomende georganiseer en geregeld schrikt velen af om gebruik te maken van kinderopvang, hetgeen automatisch impliceert dat een van de ouders, en dat zijn veelal vrouwen, de zorg voor de opvang op zich neemt. Terwijl het zo voor de hand ligt om te komen tot geïntegreerde systemen/instellingen van basisscholen met buitenschoolse opvang en dagverblijven in één gebouw en het liefst onder één regie. Geen geleur meer met kinderen in taxi's en kinderen kunnen in één vertrouwde omgeving en bij de eigen speelkamers blijven. Dat moet ouders toch meer rust geven.

In al deze voorbeelden ligt een belangrijke rol weggelegd voor instellingen die van nature vanuit de specifieke ambities en aspiraties van bewoners opereren. Juist deze deskundigheid zou in de hierboven aangegeven visievorming een prominente plaats in moeten/kunnen nemen. Deze rol kan op twee manieren vorm worden gegeven. In de

eerste plaats is het nodig dat een beeld ontstaat over de wijze waarop bewoners in de plattelandsgebieden belemmeringen ondervinden in hun dagelijkse leefpatroon. Van daaruit moet worden bepaald welke mogelijkheden er zijn om de belemmeringen weg te nemen, dan wel wijzigingen in het leefpatroon aan te brengen.

In de tweede plaats is het nodig dat een helder beeld bestaat over de richting waarin het gebied zich als geheel ontwikkeld. Als immers het perspectief van de regionale veranderingen duidelijk is kunnen ook bewoners worden geïnformeerd over de mogelijke consequenties voor de persoonlijke leefsituatie. In de regionale ontwikkelingsprojecten valt op dat een dergelijke gerichte, tweeledige koppeling naar bewoners slechts moeizaam plaats vindt. De algemene praktijk is toch vaak dat op basis van een aantal harde gegevenheden over infrastructuur, bewonersaantallen, werkgelegenheidscijfers, huisvestingscijfers, ed., gekoppeld aan de marges in het beleid, naar mogelijkheden voor algemene verbeteringen worden gezocht. Deze bestuurlijke praktijk heeft het gevaar dat ook op deze wijze slechts wordt in gegaan op de behoeften en noden van 'de gemiddelde dorpsbewoner', of erger nog op inrichting van het gebied zonder verdere koppeling aan welke bewoner dan ook. Deze praktijk is vanuit de bestuurlijke praktijk gezien geheel logisch en verklaarbaar en is wellicht juist daarom slechts met moeite te veranderen. Deze discrepantie raakt aan een soortgelijke discrepantie die naar voren kwam uit het onderzoek naar de welzijnsbeleving van burgers in de gemeente Dordrecht: bestuurlijk en beleidsmatig gezien liggen er een aantal concrete problemen op een oplossing te wachten, zonder dat geheel duidelijk is of deze aansluiten bij de prioriteiten die bewoners zelf leggen. De waarheid zal, zoals in veel gevallen, ergens in het midden liggen. Juist om deze discrepantie te overbruggen zijn de instellingen in het welzijnswerk bij uitstek geschikt. Zij onderhouden als geen ander de contacten met de bewoners in al hun geleidingen. Zij hebben daarbij volop mogelijkheden om netwerken

te onderhouden met andere relevante sectoren en beleidsterreinen. De bereidheid moet er echter zijn om over de eigen schutting heen te kijken en niet te schromen voor interventies op beleidsterreinen van andere ('harde') sectoren. Adequaat intervenieren houdt daarbij niet zozeer verband met kwantiteit, het aantal werkers, maar met de kwaliteit van de interventie. Van belang is de mate waarin het werk is geïntendeerd op het zoeken naar oplossingen voor de maatschappelijke vraagstukken, vanuit een bewustzijn van de eigen rol en plaats in de bestuurlijke en maatschappelijke context. Daartegenover moet uiteraard de bereidheid bestaan bij andere bestuurders, instellingen en organisaties, om open te staan voor onderbouwde argumenten, ideeën en initiatieven.

Uiteindelijk zijn plattelandsgebieden en met name de mensen die er wonen gebaat bij samenwerking, creativiteit en durf om veranderingen als positieve uitdaging te kunnen zien. De 'incentives' zijn er, maar ze moeten worden gebruikt

□

Grond voor keuzen:

een verkenning van mogelijkheden

door Henk C. van Lafeestijn, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid

Het recente tumult rond het landbouwverdrag tussen de EG en de Verenigde Staten laten zien dat voor de EG, dus ook voor Nederland, de veranderingen in het gevoerde landbouwbeleid van groot belang zijn. Nu zijn het vooral de boeren in Frankrijk die alarm slaan, maar ook in ons land steekt van tijd tot tijd een 'boerenopstand' de kop op die meestal het wegvalLEN of aanpassen van een steunmaatregel tot inzet heeft. Voor beleidmakers zijn dit natuurlijke signalen waarop gereageerd moet worden, maar het steeds weer terugkeren van dit soort signalen duidt er op dat er misschien wel meer aan de hand is.

Het is daarom goed om eens de rust te nemen om van een afstand naar de ontwikkelingen in de landbouw zelf te kijken. Alleen die rust kan zicht bieden op bedreigingen, maar ook op mogelijkheden die in het verschiet liggen. Juist in tijden waar veel veranderingen zich voltrekken is enig inzicht in deze bedreigingen en mogelijkheden van onschatbare waarde. Dit soort informatie hebben beleidmakers nodig om bij incidentele signalen consistente beslissingen te kunnen nemen die in overeenstemming zijn met de achterliggende ontwikkelingen. Daaraan ontbreekt het echter op dit moment.

Deze overwegingen hebben dan ook ten grondslag gelegen aan een onderzoeksproject van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid dat uiteindelijk het rapport 'Grond voor keuzen; vier perspectieven voor de landelijke gebieden in de Europese Gemeenschap' heeft opgeleverd. In deze bijdrage wil ik uiteenzetten waarom de WRR zich op deze problematiek heeft gestort, aangeven wat de werkwijze is geweest en welke resultaten zijn bereikt en ten slotte iets zeggen over de conclusies die men op basis van de studie kan trekken voor de kansen en bedreigingen van de landbouw in Nederland.

Aanleiding voor onderzoek

Aanvankelijk wilde de raad bij het opstellen van zijn werkprogramma een advies uitbrengen over de mogelijke ontwikkelingen in de landelijke gebieden in Nederland. Veel aandacht van het beleid gaat uit naar de steden, maar met name in de landelijke gebieden voltrekken zich een aantal veranderingen die leiden tot grote verschuivingen in

landbouwkundige, economische en sociale kenmerken van de landelijke gebieden. Voorzover men op die veranderingen invloed wil hebben via beleid is de beperking tot de landelijke gebieden van Nederland al snel onwerkbaar. Al vele jaren wordt het landbouwbeleid niet meer geformuleerd in Den Haag, maar in Brussel. Uitbreiding van de studie tot de ontwikkelingen in de landelijke gebieden van de EG lag daarom voor de hand.

Maar een deel van de verschuivingen zijn geen verschijnsel van de laatste decennia. Al vanaf het eerste begin van de landbouw zijn er grote fluctuaties geweest in het agrarisch grondgebruik. Deze fluctuaties zijn het gevolg van veranderingen in de vraag naar landbouwproducten. Uit de geschreven geschiedenis is te reconstrueren dat vanaf het jaar 1000 tot ongeveer 1300 een geleidelijke uitbreiding van het landbouwareaal in Europa heeft plaats gehad. Dit werd veroorzaakt door twee factoren. De eerste is de toenemende bevolking die meer en meer voedsel nodig heeft en de tweede is de vrijwel stagnerende ontwikkeling van de produktiviteit. Er was nauwelijks sprake van technische verbeteringen in die periode zodat de hoeveelheid voedsel die geproduceerd kon worden per hectare ongeveer constant bleef. Een vraag naar meer voedsel houdt dan automatisch een groter areaal in. Deze ontwikkeling komt abrupt tot stilstand in de late middeleeuwen wanneer de pest door Europa waart en vele slachtoffers maakt. In moderne termen leidde dit tot een situatie van 'vraaguitval'. Miljoenen mensen minder betekent een aanzienlijke lagere produktie en dus een inkrimping van het areaal. Rond 1500 zijn we weer terug op

een opgaande lijn en neemt het areaal weer toe. Tot ongeveer in 1650. Dan vinden er gelijktijdig een aantal veranderingen plaats die leiden tot een afnemend areaal landbouw. Er vinden flinke vernieuwingen plaats in de wijze van landbouwproductie, maar vooral de import van elders geproduceerd graan begint op gang te komen. Internationale handel maakt een deel van het areaal overbodig. Tegen 1800 wordt dit weer ingehaald door de (per saldo) groei van de bevolking en de afname van de graanimporten, en het areaal neemt weer toe. Al met al is er dus een golfbeweging in de groei en krimp van het areaal waar te nemen die door verschillende factoren wordt beïnvloed.

De vraag is nu waar wij ons op dit moment in bevinden. Neemt het landbouwareaal nog steeds toe of is er weer sprake van een afname? Er zijn veel tekenen die op dit laatste wijzen.

We hebben op dit moment in de EG te kampen met forse overschotten van graan, zuivel, vlees, wijn, enzovoorts. Maar tegelijkertijd is er sprake van een almaar toenemende produktiviteit waardoor per hectare meer en meer graan geproduceerd. Ter illustratie: tot ongeveer de Tweede Wereldoorlog stegen de graanopbrengsten in Groot-Brittannië jaarlijks met zo'n vijf kilogram droge stof per hectare. Na de trendbreuk, veroorzaakt door het toepassen van moderne landbouwmethoden, stijgt deze produktiviteitsontwikkeling tot ongeveer vijftig kilogram droge stof per hectare per jaar. De grote vraag is natuurlijk tot welk niveau die ontwikkeling zich kan doorzetten. En wanneer wordt dit verzadigingsniveau bereikt? De bomen, maar ook het graan, kunnen tenslotte niet tot in de hemel groeien. Op deze vragen zal toch een begin van een antwoord gegeven moet worden voordat men kan overgaan tot het formuleren van gewenst beleid. Immers, vanwege de wijze waarop tot nu toe het landbouwbeleid van de EG werkt heeft de voortgaande stijging van de produktiviteit geleid tot almaar toenemende aanspraken op het budget van de EG. De EG garandeert voor een aantal produk-

ten de afname tegen van te voren vastgestelde prijzen. De uitgaven voor deze prijssteun zijn in de periode 1973-1991 gestegen van vijf miljard ECU tot ongeveer 30 miljard ECU.

Naast deze ontwikkelingen die in de sector zelf plaats vinden is er sinds een aantal jaren een duidelijke trend waarneembaar naar andere dan louter produktiedoelinden voor de sector landbouw als geheel. Daarbij moet u dan denken aan zaken als het in stand houden van de sociale structuur op het platteland, het zorgdragen voor een aantrekkelijk landschap en het zo min mogelijk belasten van de omgeving met schadelijke stoffen. Deze factoren tezamen zouden er wel eens toe kunnen leiden dat in Europa weer grond uit productie zal moeten gaan.

Deze overwegingen hebben er toe geleid dat de WRR in een studie heeft onderzocht wat de gevolgen kunnen zijn van de geschetste ontwikkelingen aangevuld met een aantal beperkingen die van invloed zullen zijn, namelijk:

1. De produktiviteit van de grond kan niet doorgroeien tot in de hemel. Er moet een duidelijk te definiëren grens aan de maximaal haalbare oogst gevonden kunnen worden.
2. In de EG is sprake van een stagnerende demografische ontwikkeling. Dit houdt in dat ook de vraag naar landbouwproducten stagneert.
3. Er zijn beperkingen die vanuit bijvoorbeeld het milieu aan de landbouw worden gesteld.

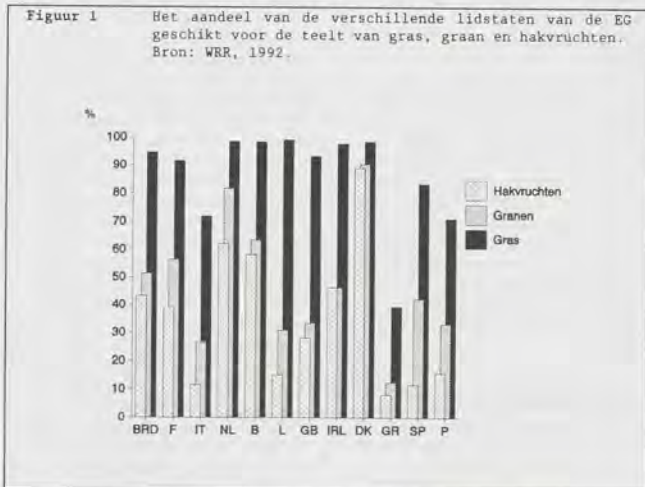
In het rapport wordt getracht om zicht te krijgen op verschillende opties voor het beleid. Er worden dan ook een aantal opties verkend, waarmee wordt aangegeven wat er in potentie mogelijk is. Let wel, dit betekent dus niet dat deze verkenningen aangeven wat met een zekere mate van waarschijnlijkheid zal gaan gebeuren. Er wordt wel informatie geleverd over wat er eigenlijk allemaal kan. Daarnaast geeft het rapport ook informatie over de gevolgen van de verschillende mogelijkheden. Als wordt gekozen voor een bepaalde optie in het beleid, met welke consequenties dient

men dan rekening te houden. En ten slotte wordt in globale termen iets gezegd over de benodigde beleidsmaatregelen bij de verschillende opties. Juist dit soort informatie is van groot belang om een beslissing met verstrekkende gevolgen voor de lange termijn berekend te kunnen nemen.

De werkwijze

De verschillende opties voor het beleid zijn opgesteld met behulp van een model van de toekomstige landbouw in de EG. In dat model met de naam GOAL (General Optimal Allocation of Land use) wordt technische informatie over wat in de sector landbouw allemaal mogelijk is, gecombineerd met subjectieve of normatieve informatie over de verschillende voorkeuren die er bestaan ten aanzien van de doelen die met landbouw gediend moeten zijn. Zo zal de een vinden dat landbouw vooral goedkope producten moet voortbrengen, maar is voor een ander de regionale werkgelegenheid in de sector landbouw veel belangrijker. Met het GOAL mo-

de tel.
Om met het model te kunnen werken moet wel eerst al die technische informatie worden verzameld. Wat zijn eigenlijk de mogelijkheden in de sector landbouw? Wat zijn de potenties van de verschillende regio's in de EG? Tot welk niveau kan de produktiviteit van de grond worden opgevoerd? Op deze vragen wordt in het rapport een antwoord gegeven.
Daartoe is in de eerste plaats nagegaan wat eigenlijk in landbouwkundig opzicht de potenties van de EG zijn. Dit kan worden vastgesteld met behulp van een landevaluatie. Vreemd genoeg is voor vrijwel alle ontwikkelingslanden een dergelijke landevaluatie uitgevoerd, maar voor de EG bleek die te ontbreken. In de studie hebben we een landevaluatie in twee stappen uitgevoerd. In de eerste stap is vastgesteld welke gebieden in kwalitatieve zin geschikt zijn voor landbouw. Gebieden met veel stenen, steile hellingen, dunne bodems e.d. worden daarbij afgevoerd. De resultaten van die analyse staan weergegeven in figuur 1.



del kunnen de gevolgen van dit soort normatieve voorkeuren zichtbaar worden gemaakt, waarbij de technische informatie over wat allemaal mogelijk is als randvoorwaar-

Grote delen van de EG zijn geschikt voor gras, voor granen is dat areaal minder en voor hakvruchten (zoals aardappelen en bieten) is een nog kleiner deel geschikt. Tussen de lid-

staten van de EG bestaan echter zeer grote verschillen. De twee extremen, Denemarken en Griekenland, staan in figuur 1 naast elkaar. In Denemarken is bijna negentig procent van het areaal geschikt voor graan, maar in Griekenland is dit slechts twaalf procent. Hier ligt eigenlijk de bron voor veel meningsverschillen in de EG. De natuurlijke omstandigheden in de verschillende lidstaten zijn zeer verschillend, maar in politiek opzicht wil ieder een gelijk deel van de koek ontvangen. Dat kan niet anders dan tot spanningen aanleiding geven.

Voor die gebieden die geschikt bleken voor landbouw is vervolgens met behulp van een gewasgroei-simulatiemodel uitgerekend wat de potentiële productie kan zijn. Anders dan andere sectoren leent landbouw zich voor een dergelijke berekening. De maximale productie van de industriële sector kan op een dergelijke manier nooit worden berekend, maar landbouw zal zich toch moeten afspelen binnen biologische natuurwetten die inmiddels redelijk bekend zijn. Op een bepaald oppervlak kan een beperkte hoeveelheid planten groeien omdat de fotosynthese (het proces in groene planten waarbij zonne-energie wordt gebruikt als brandstof, de uiteindelijke motor van het gehele groeiproces) niet meer dan de lokaal beschikbare hoeveelheid licht kan omzetten in bruikbare vorm. Deze basale informatie is toegepast op de groei van granen, olie-zaden, hakvruchten en gras, maar ook op hout (bosbouw). De resultaten bestaan uit een serie kaarten waarop de potenties van de EG staan weergegeven. Daaruit zijn opmerkelijke conclusies af te leiden. Zo laat de kaart van granen zien dat voor bijvoorbeeld Nederland en Denemarken de groei er uit is. De huidige productie ligt vrijwel op het niveau van de potentiële productie. Voor andere delen van de EG is echter nog een forse produktiviteitsstijging te verwachten.

Op basis van deze potenties is nagegaan wat er in de verschillende regio's van de EG op het niveau van een boerderij geproduceerd

kan worden. Dan wordt dus rekening gehouden met afhankelijkheden tussen verschillende gewassen door in verschillende rotaties te werken. Voor een verkenning is het niet zinvol om de Nederlandse of Italiaanse wijze van produktie tot norm te verheffen. Afgezien van de vraag hoe terecht dat is, leidt dit tot scheve uitkomsten. Daarom zijn we uitgegaan van 'Best Technical Means'. Daarbij wordt de huidige stand van meest geavanceerde kennis in de verschillende regio's gebruikt om tot inschattingen omtrent de mogelijkheden te komen. Deze produktiewijzen zijn in een aantal stappen bepaald.

Eerst is voor elke regio de potentie berekend van een aantal landbouwgewassen op de manier zoals ik hiervoor heb aangegeven. Daarbij is informatie gebruikt over het klimaat, de bodem en het gewas. Vervolgens wordt op basis van deze potenties berekend wat de fysieke inputs zijn die noodzakelijk zijn. Dit levert op hoeveel water en voedingsstoffen het gewas in die regio nodig heeft. Ten slotte wordt vastgesteld welke overige inputs nodig zijn zoals arbeid, machines ed. Daarbij wordt uitgegaan van de huidige prijsverhoudingen. Tezamen geeft deze informatie aan welke inputs er bij toepassing van 'Best Technical Means' nodig zijn om een bepaalde productie te realiseren.

Resultaten: een aantal opties

Deze technische informatie is in het GOAL-model gecombineerd met wensen omtrent de toekomst van het platteland en die van de landbouw in het bijzonder. Deze verschillende wensen hebben geleid tot het opstellen van vier verschillende scenario's, die elk een andere voorkeur leggen bij de verschillende doelen die in het geding zijn. Deze vier scenario's laten verschillende uitkomsten zien als wordt gekeken naar zaken als het totale grondgebruik, de afwijking van de huidige regionale werkgelegenheid, de inzet van meststoffen en bestrijdingsmiddelen, de totale kosten, maar ook de verdeling en aard van landbouwproduktie over de verschillende regio's van de EG verschilt sterk. Dit wordt veroorzaakt doordat

de uiteenlopende eisen die in de scenario's aan de landbouw worden gesteld uiteindelijk aanleiding geven tot een geheel verschillende benutting van de technische mogelijkheden per scenario.

Ten eerste is daar het scenario **Vrije markt en vrijhandel**. In dit scenario worden er nauwelijks randvoorwaarden gesteld aan de produktie. Het hoofddoel is om tegen zo gering mogelijke kosten te produceren. De uitkomsten van dit scenario laten zien dat de landbouw sterk wordt geconcentreerd in de noordelijke en westelijke regio's. In andere delen van de EG, met name rond de Middellandse zee en in Groot-Brittannië verdwijnt de landbouw vrijwel volledig. Deze sterke concentratie is een gevolg van de kostenvoordelen die een aantal regio's hebben boven de rest.

Het tweede scenario is gericht op de regio's en heet **Regionale ontwikkeling**. In dit scenario krijgt het model de randvoorwaarde mee dat de toekomstige verdeling van de agrarische werkgelegenheid zo min mogelijk afwijkt van de huidige verdeling. Dit is op te vatten als een voortzetting van het huidige beleid wat in grote lijnen neerkomt op deze prioriteit. De uitkomst van dit scenario laat een meer gelijkmatige verdeling van de landbouwproduktie zien. Er wordt immers zo veel mogelijk vastgehouden aan de huidige verdeling van de werkgelegenheid. Dat betekent onder andere dat regio's in produktie blijven die eigenlijk minder geschikt zijn voor landbouw. Daarom is in dit scenario sprake van een relatief hoge inzet van meststoffen en bestrijdingsmiddelen.

In het derde scenario, **Natuur en landschap**, staat de bescherming van de natuur centraal. De landbouw wordt teruggedrongen op een zo klein mogelijk areaal, zodat er voor natuur veel ruimte over blijft. De inzet van meststoffen en bestrijdingsmiddelen in dit scenario blijkt flink lager te liggen dan in het scenario Regionale ontwikkeling. Als we echter bezien hoeveel meststoffen en bestrijdingsmiddelen per hectare worden ingezet, dan is dit

scenario echter een stuk minder aantrekkelijk. De oorzaak daarvan is gelegen in de zeer sterke concentratie van de landbouw in de zuidelijke regio's van de EG, waar op een zeer klein areaal irrigatie wordt toegepast. Dit maakt het mogelijk om in dit scenario met iets meer dan twintig miljoen hectare te voldoen aan de Europese vraag naar landbouwproducten. Vanzelfsprekend is het wegvallen van de landbouw in de noordwestelijke regio's niet erg bevorderlijk voor het in stand houden van de bestaande regionale werkgelegenheid.

Het vierde en laatste scenario **Milieuhygiëne**, is gericht op een schoon milieu. Landbouw mag overal, maar moet wel de belasting van het milieu met bestrijdingsmiddelen en mest zo veel mogelijk beperken. Deze strenge milieuregels leiden tot een sterk gespreide landbouwproductie. Die spreiding is echter wel anders dan in het scenario Regionale ontwikkeling, waardoor in dit scenario flink wordt afgeweken van de huidige verdeling van regionale werkgelegenheid. De inzet van bestrijdingsmiddelen en meststoffen, zowel totaal als per hectare, is in dit scenario relatief laag. Evenals in het Natuur & landschap scenario wordt hiervoor wel een rekening gepresenteerd. Ten opzicht van het goedkoopste scenario (Vrije markt & vrijhandel, circa 70 miljard ECU) moet ongeveer 20 miljard ECU meer worden uitgegeven aan de landbouwproductie. Daar staat in het ene geval een groot areaal voor de natuur en in het andere geval een lage belasting van het milieu tegenover.

Aanbevelingen en conclusies

Het rapport 'Grond voor keuzen' eindigt met een aantal aanbevelingen naar de Nederlandse regering. Die luiden dat de Nederlandse regering er goed aan zou doen om nationaal, maar vooral ook in EG-verband, op te houden met beleidsmaatregelen die een blijkbaar onvermijdelijke ontwikkeling trachten tegen te gaan. Steunmaatregelen voor een wijze van landbouwproductie die in relatieve zin alleen maar slechter gaat scoren, zijn niet erg efficiënt. Het zou

voor alle partijen beter zijn wanneer structurele maatregelen getroffen zouden worden om de ontwikkelingen op te vangen. Voor Nederland houdt dat bijvoorbeeld in dat de akkerbouw gesaneerd dient te worden. De omstandigheden in ons land zijn in vergelijking met andere regio's in de EG een stuk minder gunstig. De politiek moet uit deze informatie de conclusie durven trekken om een saneringsplan op tafel te leggen. Dat is tot nu toe nog niet gebeurd. Sinds het uitkomen van het rapport is de toon van de discussie in ons land wel sterk gewijzigd. Ongeveer een jaar geleden bestond die toch voornamelijk uit een roep om de juiste prijs voor de landbouwproducten, waarmee werd bedoeld dat de Nederlandse boer zijn te hoge kostprijs vergoed zou moeten krijgen uit een kunstmatig hoog gehouden marktprijs. Die geluiden lijken nu verstomd. Vriend en vijand zijn het eens met de analyse dat de ontwikkelingen in de landbouw niet stopgezet of gekeerd kunnen worden met elkaar aanvullende steunmaatregelen. Willen we op de langere termijn ook greep kunnen houden op de ontwikkelingen en als land, maar vooral als EG inspelen op nieuwe omstandigheden, dan moeten we onze ogen niet sluiten voor veranderingen die zich in deze sector onder alle omstandigheden zullen voltrekken. In alle vier scenario's zijn resultaten te zien die in scherp contrast staan met de huidige opvattingen en wensen omtrent de ontwikkelingen in het landelijk gebied in het algemeen en de landbouw in het bijzonder. In het licht van deze uitkomsten is het goed mogelijk dat wensen en opvattingen bij nader inzien dilemma's blijken te zijn. Ik noem hier een paar van deze veel gehoorde wensen.

'Extensivering van de landbouw is goed voor het milieu'

Als onder extensivering wordt verstaan het minder inzetten van hulpmiddelen als meststoffen en bestrijdingsmiddelen, dan is de bewering juist. Het milieu is gebiedend met een zo laag mogelijke belasting van deze stoffen. Dit kan zowel per eenheid produkt als per eenheid van oppervlak worden uitgedrukt. In alle gevallen is het mi-

lieu er dus bij gebaat dat landbouw op een zo efficiënt mogelijke wijze plaats vindt. Immers, in dat geval is de inzet per eenheid produkt van pesticiden en nutriënten zo klein mogelijk (en daarmee ook belasting van het milieu). Bij extensivering in de bedoelde betekenis wordt echter wilens en wetens minder mest en dergelijke ingezet. Dit heeft tot gevolg - gegeven de produktie-omstandigheden die een bepaalde potentiële opbrengst mogelijk maken - dat niet langer optimaal wordt geproduceerd. Als van dit optimum wordt afgeweken daalt niet alleen de inzet van mest en bestrijdingsmiddelen, maar de opbrengst daalt in nog sterkere mate. De inzet per eenheid produkt neemt dan dus toe, en daarmee ook de belasting van het milieu. In het rapport 'Grond voor keuzen' wordt dan ook een onderscheid aangebracht tussen het saneren van in meerdere opzichten verschillende vormen van landbouwproductie en extensiveren zoals hiervoor omschreven. Het eerste moet zeker gebeuren, of het tweede voor het milieu zin heeft valt sterk te betwijfelen.

'De leefbaarheid van het platteland vereist dat de werkgelegenheid in de landbouw behouden blijft'

Het huidige EG-beleid wordt gekenmerkt door het zo veel mogelijk in stand willen houden van de bestaande werkgelegenheid in de landbouw. Uit de scenario's blijkt dat zelfs wanneer alles wordt gezet op het vasthouden van die werkgelegenheid ten hoogste 29% van de huidige werkgelegenheid behouden kan worden. Het is al lang zo dat de landbouw niet meer de belangrijkste economische sector is in de landelijke gebieden; zowel gemeten in produktiewaarde als werkgelegenheid. Het relatieve belang van de sector zal in de toekomst alleen maar afnemen. Het streven naar een leefbaar platteland door middel van agrarische werkgelegenheid is daarmee een fictie geworden. Dit laat onverlet dat landbouw wel de belangrijkste grondgebruiker is in de landelijke gebieden en in die hoedanigheid sterk gezichtsbepalend is voor het platteland.

'Vrijkomende landbouwgronden kunnen worden gebruikt voor bosbouw, waarmee een deel van het landbouwprobleem is opgelost'

Er is in de EG zeker voldoende ruimte om tot commerciële vormen van bosbouw over te gaan. Daarvoor geldt echter dat ook de betere gronden in de EG het meest geschikt zijn. Sterker nog: grote delen van de zuidelijke lidstaten zijn uit teeltechnisch oogpunt geschikt voor commerciële bosbouw. Het gevolg hiervan is dus dat bosbouw zich kan ontwikkelen op plaatsen die vanuit een politiek perspectief 'verkeerd' zijn. Immers, bosbouw wordt vooral aangehaald om het landbouwprobleem in de zuidelijke lidstaten op te lossen. Bovendien blijkt dat er slechts een zeer gering areaal nodig is. Circa vier miljoen hectare goede bosgrond is voldoende om de behoefte aan hout in de EG te dekken. Dit biedt dan ook nauwelijks een oplossing voor het probleem van afnemende werkgelegenheid in de landbouw.

De melkveehouderij in Neder-

land is een concurrerende bedrijfstak en hoeft zich voor de toekomst niet veel zorgen te maken'

De scenario's laten zien dat Nederland geen fysieke comparatieve voordelen voor melkveehouderij bezit. In andere regio's van de EG kunnen gras en veevoer meer efficiënt worden verbouwd. Het relatief grote marktaandeel van de zuivelsector is te danken aan de voorsprong in kennis en infrastructuur die Nederland heeft opgebouwd. Deze voorsprong wordt echter meer en meer kwetsbaar omdat kennis en kunde zich in een versnelde tempo over de lidstaten van de EG verspreidt. In veel gevallen wordt dit proces actief ondersteund door de EG.

'Met de juiste beleidsmaatregelen kan de ontwikkeling van de produktiviteit worden beheerst'

De studie laat zien dat op zeer veel plaatsen in de EG nog een forse stijging van produktiviteit mogelijk is. Op het Iberisch schiereiland kan bijvoorbeeld nog een stijging van 400% plaatsvinden voordat het tech-

nisch maximum is bereikt. Onder normale omstandigheden zal deze ruimte voor stijging van de produktiviteit niet ontbenut blijven. Als om politieke redenen toch gekozen wordt voor het beperken van die ontwikkeling, dan zullen daar zeer drastische maatregelen voor nodig zijn, om over de oplopende kosten van dergelijke 'afkoopmaatregelen' nog maar te zwijgen.

De algemene conclusie luidt dat de technische verbeteringen in de landbouw zullen blijven doorgaan. De verschillen in kennis en kunde tussen de regio's in de EG zullen afnemen, waarmee de lokale productieomstandigheden steeds belangrijker worden voor het voortbestaan van de landbouw. Ontkennen van deze ontwikkeling kan op de korte termijn wellicht opportuun lijken, op de wat langere termijn zijn de verliezen van een dergelijke koers voor alle betrokkenen aanzienlijk. Het rapport 'Grond voor keuzen' heeft in elk geval aan die discussie een impuls gegeven.

□

Toekomst van het landelijk gebied

Symposium over Leefbaarheid en bedreigingen en kansen

Vanouds maken gemeenten en hun inwoners zich zorgen over de leefbaarheid van kleine dorpen. In deze tijd van schaalvergroting en grotere mobiliteit zijn er voor het platteland nog meer ontwikkelingen, zoals de vergaande veranderingen in de agrarische sector als gevolg van internationale concurrentie en Europees beleid. Direct en indirect hebben nationale en internationale maatregelen gevolgen voor de sociale en economische infrastructuur van bepaalde landelijke gebieden. Van gebied tot gebied kan de ontwikkeling met betrekking tot bevolking, wonen, werken, voorzieningen en bereikbaarheid verschillen. Voor een constructief beleid is het nodige per gebied naar verschillende oplossingen te zoeken.

In de laatste maanden bracht de Werkgroep leefbaarheid platteland (Commissie-Zijlstra) het interim-rapport 'Onderweg naar een regionale aanpak leefbaarheid platteland' uit, waarin een

tussenstand wordt gegeven van de ontwikkelingsprojecten in zes landelijke Vinex-aandachtsgebieden.

Daarnaast werd de regeringsbeslissing over het Structuurschema Groene Ruimte gepubliceerd, waarin een geheel nieuwe visie op het buitengebied wordt ontvouwd. Hoe spelen de andere overheden en het particulier initiatief in op de ontwikkelingen en op de rijksideeën? Wat zijn sterke en zwakke punten van de landelijke gebieden? Hoe kunnen bedreigingen worden omgezet in kansen? Hoe kan de leefbaarheid worden bevorderd? Wat kunnen plattelandsgemeenten zelf of in samenwerking bereiken? Welk ondersteunend rijks- of provinciaal beleid is nodig?

In samenwerking met de ministeries van WVC, VROM en het NIROV organiseert de VNG op 3 november a.s. een symposium over de toekomst en de leefbaarheid van landelijke gebieden. Naast de aandacht voor bedoelde landelijke gebieden, is het de bedoeling om tijdens het symposium tot informatie-uitwisseling en meningsvorming te

komen. In het ochtendprogramma zal de nadruk liggen op het aangeven van verwachtingen ten aanzien van (ontwikkelingen in) de toekomst en de leefbaarheid van het platteland. In het middagprogramma komt aan de orde welke stappen er lokaal en regionaal genomen zijn door overheden en bewoners. Eén en ander wordt toegelicht aan de hand van gebiedsgerichte presentaties. Welke lessen kunnen daaruit worden geleerd en zijn deze ook overdraagbaar naar andere gebieden? Uitdrukkelijk zal aan de sprekers van de overheid worden gevraagd om aan te geven wat gemeenten, provincies en Rijk van elkaar mogen verwachten en welke rol de intergemeentelijke samenwerking daarin speelt.

Tot de sprekers behoren o.a. minister d'Ancona (WVC), minister Allders (VROM) en prof. Rabbinge (WRR), inlichtingen: Congres- en studiecentrum VNG, tel. 070-3738459 of 070-3738469. □

Attentie!

Kritisch consumeren, duurzaam produceren

door Jos Jansen

Interview met Charlotte Poot (Landelijk Presidente), Adri de Regt (Landelijk secretaris), Berber de Haan (beleidsmedewerkster PR en Voorlichting) van de Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen.

De Nederlandse Bond van Plattelandsvrouwen (NBvP) is een landelijke organisatie van algemene signatuur met provinciale en plaatselijke afdelingen. De ruim 700 plaatselijke afdelingen hebben in totaal ca. 75.000 leden, daarmee is de NBvP de grootste vrouwenorganisatie van Nederland.

"Opgericht in 1930 (toen nog: "De Nederlandse Bond van Boerinnen en andere Plattelandsvrouwen") is thans de doelstelling om door vorming en ontwikkeling de vrouw, voornamelijk in plattelandsgebieden, beter voor te bereiden op een actieve deelname aan de samenleving. We schrijven nu de jaren negentig. Er is veel ten goede veranderd. Vrouwen, over het algemeen beter opgeleid, zijn veel bewuster hun plaats in de maatschappij gaan innemen. De NBvP biedt mogelijkheden voor vorming, ontwikkelt maatschappelijke en sociale activiteiten, organiseert cursussen. De onderlinge contacten nemen een belangrijke plaats in. De afdelingen kennen een maandelijkse afdelingsbijeenkomst en organiseren daarnaast cursussen, excursies, gespreksgroepen, discussiebijeenkomsten."

- "samen met andere organisaties laat zij haar stem horen bij zaken als:
- gelijke behandeling van mannen en vrouwen;
 - meer werkgelegenheid voor vrouwen;
 - meer en betere kinderopvang;
 - huisvesting van eenoudergezinnen;
 - zorg voor het milieu;
 - positieverbetering van agrarische vrouwen;
 - beïnvloeding van het overheidsbeleid ten aanzien hiervan.
 - Nationaal en internationaal is de NBvP diverse samenwerkingsverbanden aangegaan."

Mogen alleen boerinnen lid worden van uw organisatie?

Nee. Onze organisatie staat open voor iedereen. Tenminste, voor ie-

dere vrouw. Wonen in dorpen of steden, werkend in huis of buitenhuis, van welke politieke of religieuze overtuiging dan ook. Het vrouw zijn is eigenlijk de enige voorwaarde.

En de naam dan?

Onze wortels liggen duidelijk op het platteland. De oprichting was ook uitsluitend een plattelandsaangelegenheid. Door de ontwikkelingen van de afgelopen decennia in de agrarische sector zijn steeds minder vrouwen direct betrokken bij de agrarische bedrijfsvoering. Vroeger was de meerderheid van de aangesloten vrouwen boerin. Nu is er nog ongeveer 20% agrarisch actief. Maar het begrip platteland is breder dan "agrarisch actief". Als je op het platteland woont heb je vaak nog wel indirect met (de gevolgen van) de agrarische sector te maken. Bijvoorbeeld via toeleverings- en verwerkende industrieën en bedrijven. Partner of vrienden en kennissen die daarin werkzaam zijn. Economische en milieu-effecten. En veel mensen hebben nog een (ver of minder ver) verleden waarin er verbanden zijn met de agrarische sector.

En de vraag wat er met het platteland moet gebeuren, welke richting we daarmee op willen is een van de vragen die centraal staat binnen de bond. Dat is trouwens een onderwerp dat niet alleen boerinnen aangaat. En dan doel ik niet alleen op de verhouding stad - platteland zoals die in discussies wel eens naar voren komt.

U bedoelt niet alleen discussies zoals in verband met ruimtelijke ordening of milieu?

Nee, dat moet je inderdaad breder zien. Neem het voedsel dat we eten. Dat gaat iedereen aan die het consumeert, onafhankelijk van de plek waar iemand woont. Welke eisen stellen we aan het soort voedsel dat we willen eten? En welke kwaliteitsnormen? Dat gaat iedereen aan, of je daar nu bij stil wilt staan of niet. En daarbij zorgen we



Charlotte Poot

dan zo graag willen dat er wat meer samenhang in het beleid komt. Of wat meer consistentie eigenlijk.

Consistentie?

Nou de media staan bv. vol van negatieve publiciteit over de landbouw en veeteelt vanwege alle negatieve milieu-effecten. Daar maken wij ons, als plattelandsvrouwen ook zorgen over. Wij zijn sterk voor een beleid waarin de economische dominantie wat afgezwakt wordt en er meer ruimte komt voor een menselijker benadering.

Maar dat gaat geld kosten?

Tot op zekere hoogte wel. Maar het economische groeibeeld gaat ook steeds meer kosten. In termen van geld om de negatieve effecten te verzachten bijvoorbeeld. Maar ook waar het gaat om gezondheid, de effecten voor ons milieu en daarmee samenhangend ons voedsel.

En welzijn?

Dat ook. Het "eenvoudige" boerenbedrijf wordt steeds vaker ingeruild voor grootschalige, technologische complexe, ondernemingen. Dat grijpt diep in in de levenswijze van mensen op het platteland. Willen we dat wel? En welke alternatieven kunnen we ontwikkelen?

Die consistentie waar ik net over sprak, heeft alles mee te maken. Je kunt wel met je vinger naar boeren wijzen omdat hun bedrijf zoveel verzuilt maar dat is nogal kortzichtig. Veel boeren zijn gedwongen zich

aan te passen aan moderne technologische middelen (waaronder ook allerlei bestrijdingsmiddelen) om zich staande te houden. Natuurlijk zijn er ook alternatieve, minder vervuilende technieken aan te wenden. Vaak zijn die arbeidsintensiever waardoor het produkt duurder wordt. Er zijn genoeg boeren die (weer) wat kleinschaliger willen produceren. Maar is de consument bereid om wat meer te betalen voor een produkt dat "schoner" is en bijdraagt aan een duurzame ontwikkeling van de landbouw? Dat is de vraag waar de discussie eigenlijk om moet draaien, vinden wij tenminste. En ook waar in het beleid meer rekening gehouden zou moeten worden.

Dat is het beleid wat uw bond uit draagt.

Ja. Maar niet alleen het uitdragen van een standpunt is belangrijk. Nog belangrijker is het dat mensen, in dit geval in hun rol als consument, zich hiervan bewust worden. Dat willen we eigenlijk in de eerste plaats. Nadenken over die onderlinge afhankelijkheden. Het kritisch vermogen van mensen aanspreken. Dat ze weten dat ze ook bijdragen aan milieuvuiling via de, relatief gezien, goedkope produkten die ze in de supermarkt kopen.

En dus niet alleen aan de producent van die produkten denkt wanneer er in de media het zovabeiste artikel over milieuvuiling en het boerenbedrijf verschijnt?

Precies. Zo zij wij nu begonnen met een tweejarige campagne binnen onze bond over "kritisch consumeren, duurzaam produceren". Om die discussie te gaan voeren.

Te gaan voeren? Jullie standpunt is toch duidelijk op dit punt?

Dat wel maar het is onze uitdrukkelijke keuze om het beleid en de standpunten die we uitdragen van onderop te laten komen. We willen geen bond worden waar een paar actieve mensen op hoger niveau (provinciaal of landelijk) het beleid bepalen. Dan wordt het meer een beleid voorschrijven. Dat werkt dan wel sneller, maar uiteindelijk schieten we dan wel ons doel voorbij. Bovendien zouden we dan vervolgens

ons beleid of standpunten weer moeten gaan "verkoppen" aan onze leden. Dat is uiteindelijk ook omslachtig en op den duur niet effectief.

Maar het landelijk bestuur bepaalt wel over welk thema gediscussieerd wordt, of de inhoud van een campagne?

In feite niet. Oké, wij zorgen voor de organisatie en vormgeving van zo'n campagne. Maar het onderwerp "kritisch consumeren, duurzaam produceren" dat komt uit de afdelingen.



Kritisch consumeren, duurzaam produceren

Hebben jullie de titel niet omgedraaid? In de beleids wereld van mannen komt duurzaam produceren meestal voorop. Is dat nou een "vrouwengril"?

Nee, gewoon gezond boerenverstand. Een boer zal alleen iets verbouwen als dat produkt verkocht wordt. Hij kan wel duurzaam gaan produceren, maar als niemand zijn produkten koopt? Dus moet duidelijk zijn dat mensen wel bereid zijn om die produkten af te nemen. En wie doen gemiddeld gesproken nog altijd de meeste boodschappen? Het onderwerp leeft heel erg bij de plattelandsvrouwen die aangesloten zijn bij onze bond. Het provinciale en landelijke niveau pikt dat dan op. Dat is een voorbeeld van een terrein waarop met name huisvrouwen toch een merkbare invloed kunnen hebben. Wellicht leidt onze campagne tot een consumentenactie. Die, zeker wanneer die van onderop gedragen wordt, effectief kan zijn. De kassabon als stembiljet.

Ook willen we als bond steeds meer naar toe. Vroeger werd er vooral veel onderling gepraat en gediscussieerd. Ten dele zou je dat kunnen zien als een inhaalmanoeuvre. We merken dat de leden eraan toe zijn om actief iets te gaan doen met de ideeën. Overigens besteden we binnen de campagne ook aandacht aan de verhouding consument-producent. Als wij goedkope buitenlandse produkten importeren en consumeren zouden we ons tegelijkertijd af moeten vragen of we daarmee geen negatieve effecten teweeg brengen in die landen. Effecten waar we zelf ook liever niet mee geconfronteerd willen worden. En vervolgens bekijken of ook daar geen duurzamer, mens- en milieuvriendelijker alternatieven voor zijn. En welke produkten passend zijn voor een land. Produkten die bv. veel zorg nodig hebben kunnen het beste daar verbouwd worden waar die energie "gratis" is in plaats van in een land waar die energie opgevoerd moet worden en dus ook weer vervuiling is.

En de milieuvuiling aspecten van bv. transport?

Die moet je zeker in je overweging meenemen. Maar dan ga ik nog een stap verder en denk dan: "als het transport te duur en vervullend is moeten we kost wat kost iedere soort fruit en groente hier in Nederland kunnen kopen of zijn er grenzen? Moeten we dan niet onze wensen m.b.t. het assortiment wat bijstellen en (vervangende) produkten kopen die in de buurt verantwoord geproduceerd kunnen worden.

En als dat ten koste gaat van de werkgelegenheid? Want dat is toch zo ongeveer heilig in Nederland? Ons sociaal-economisch beleid is toch primair gebaseerd op groei en het scheppen van banen?

Dat klopt. Werkgelegenheid staat overal centraal. Vooraf wil ik nog even opmerken dat dat voor onze bond van plattelandsvrouwen genuanceerder ligt. Het primaire aandachtspunt ligt bij de verdeling van zorg en zorgtaken tussen mannen en vrouwen. In dat licht moet vervolgens de werkgelegenheidsvraag gesteld worden. Een evenwichtiger



verdeling van taken binnenshuis en buitenshuis. De onzichtbare arbeid, vaak binnenshuis, moet zichtbaar gemaakt

worden. Ook financieel. Daarnaast is het zo dat er naar onze mening te vaak vanuit wordt gegaan dat de enige manier om meer werkgelegenheid te scheppen loopt via economische groei. Dat is een te eenzijdige opvatting met steeds meer negatieve consequenties.

Zijn er ook onderwerpen waarbij het veel moeilijker is tot een standpuntbepaling te komen voor de hele band?

Zeker. Leefbaarheid is een dergelijk terrein. Daar kunnen we lang en breed over praten en discussiëren, maar dat blijft lastig om tot een "overal"-visie te komen die geldt voor alle plattelandstreken in Nederland. Vaak omdat de problematiek van streek, soms zelfs van dorp tot dorp verschilt. Op dat terrein gaan we steeds meer over tot actie. En

die kan lokaal gekleurd zijn.

Hoe geëmancipeert u de huidige boerin?

Aan de emancipatie van agrarische vrouwen wordt hard gewerkt, vooral ook in de provinciale agrarische commissies. Ze worden meer en meer lid van de standsorganisaties, ook in bestuursfuncties zitten nu vrouwen. Maar we zijn nog niet waar we wezen moeten. De fiscale en juridische positie van de agrarische vrouwen is nog niet goed geregeld. Binnen het bedrijf wordt hierover veel gesproken maar bedrijfsbelangen en vrouwenbelangen lopen elkaar soms voor de voeten. De agrarische commissies in de NBVP (landelijk en provinciaal) besteden aan dit soort zaken veel aandacht, in studiedagen en cursussen. Ook een regeling voor zwangerschaps- en bevallingsverlof is een actiepunt, net als het ontwikkelen van maatschapsvormen waarin de positie van de vrouw (ook juridisch) zichtbaar wordt.

En de gemiddelde boer, wat vindt die daar van?

Daar zijn nog wel wat weerstanden te overwinnen. Met name de standsorganisaties van boeren nemen een te conservatief standpunt in, naar onze mening. Toch zien we langzaam maar zeker dat steeds meer boeren begrip krijgen voor ons standpunt dat de positie van de gemiddelde boerin op verschillende gebieden toch onzichtbaar is. Maar iedere boer waarvan de vrouw ook actief is in het boerenbedrijf beseft wel dat z'n vrouw een belangrijke rol speelt en ook dat hij van haar afhankelijk is. Dat blijkt met name wanneer de vrouw (tijdelijk) wegvalt door bv. ziekte of bevalling. En dan blijkt vaak hoe goed men op elkaar ingespeeld is.

Maar de emancipatie van "de" boerin en vooral van "de" boer (en dan vooral nog weer de boeren die de standpunten van hun standsorganisatie aanhangen) zou wat ons betreft best wat sneller mogen gaan. Tegelijkertijd realiseren we ons dat de veranderingen die we voorstaan gewoon tijd nodig hebben.



Zorg voor agrarische zorg

Afdeling Ons Erf van Driekant, opleiding & advies organiseert op 16 en 17 december 1993 een tweedaagse studiebijeenkomst onder de 'zorg voor agrarische zorg'.

De bijeenkomst is bedoeld voor allen die persoonlijk ondersteuning (willen) bieden aan agrariërs die bepaalde psychische of sociale problemen doormaken. Zowel professionele als niet-professionele hulpverleners kunnen deelnemen.

Deze problemen, die onder boeren, tuinders en hun gezinsleden leven, hangen samen met verlies: verlies van een naaste, door dood of scheiding, of verlies van het eigen bedrijf en daarmee verlies van een belangrijk deel van het eigen bestaan, door onmogelijkheid van opvolging, het niet vinden van een partner, etc.

De hulp- en ondersteuningsvragen, die deze problematiek oproept, vormen het centrale thema van de studiebijeenkomst. Verschillende instellingen, organisaties en personen bieden hulp en ondersteuning op dit gebied. Een doel van de bijeenkomst is, kennis nemen van elkaars deskundigheid en van elkaars ervaringen als hulpverlener. De bijeenkomst is een gelegenheid om de eigen visie op deze hulpvragen aan te scherpen en om samen met anderen nieuwe inspiratie op te doen.

De kosten voor de bijeenkomst bedragen f 130,00 per deelnemer, inclusief maaltijden en overnachting. Betalingswijze: na ontvangst van de acceptgiro.

U kunt zich aanmelden met behulp van bijgevoegd aanmeldingsformulier.

lier voor 15 oktober a.s.

Postadres: Driekant, opleiding & advies

Afdeling 'Ons Erf'

Postbus 1, 6570 AA Berg en Dal,

Telefoon: 08895- 44122.





door Tonny Verrijt.

Zelforganisatie van
Bedrijfsbeëindigers

Ik wil u graag iets vertellen over gedwongen bedrijfsbeëindiging omdat dit mij (ons) persoonlijk overkomen is. Wij hebben in 1989 om financiële redenen moeten stoppen met ons bedrijf dat wij van Jan zijn ouders in 1974 hadden overgenomen. Het gedwongen beëindigen van ons bedrijf is een heel moeilijke, heel zware tijd geweest. Het heeft een diepe wond geslagen die maar moeilijk genees. De spanning die het met zich meebracht heeft voor ieder van ons gezin gevolgen gehad, waar we met hard knokken en veel liefde voor elkaar zijn uitgekomen en zeker niet te vergeten met de hulp van anderen. De paar vrienden die je nog over had waren belangrijker dan ze zelf wisten. De gevolgen van gedwongen bedrijfsbeëindiging zijn zo zwaar en moeilijk dat kan je niet alleen dragen, daar heb je meer hulp voor nodig dan familie en vrienden. Daar kom ik straks nog op terug. Ik wil u alleen laten zien dat het einde van je bedrijf, voor ons niet het einde van alles is, wat velen denken. Wij hebben onze weg gevonden, omdat ik in die moeilijke periode ontdekt heb dat je als bedrijfsbeëindiger zelf ook iets moet doen. Ik wil u eerst vertellen wat er zich afspeelt in veel boeren- en tuindersgezinnen en dus op het platteland. Er wordt al jaren gesproken over het feit dat er in de toekomst vele boeren en tuinders moeten stoppen met hun decrijf en leven daardoor in grote spanning, zorg, angst en onzekerheid. Het lijkt simpel, het boerendecrijf is op z'n reïf, het toerisme daarentegen floreert. Er is wel eens gezegd dat de 'wijkers' een alternatief zouden vinden in de recreatie, kampeerboerderijen. Dat is natuurlijk een wassen neus, dat biedt geen alternatief, dat geldt voor enkele die er financieel goed uitspringen en hun huis met een stukje grond kunnen behouden en dan nog, is het niet meer dan een hobby. Het onvrijwillig stoppen met een agrarisch bedrijf is in veel gevallen dan ook een persoonlijk drama van jewelste. In 1992 zijn in Noord-Brabant tenminste honderd boeren en tuinders onvrijwillig met hun bedrijf gestopt: nadat de definitieve balans is opgemaakt kunnen het er zelfs 200 of meer blijken te zijn. Die trend

zet door. De prognoses geven aan dat tot 2005 nog tussen de 1500 en 4000 gedwongen bedrijfsbeëindigingen in deze provincie plaats zullen vinden. Oorzaken: afbouw van EG-subsidie, groeiende lasten als gevolg van milieuregeling, scherpe prijsdalingen, en het mestakkoord wetgeving.

Het moet gezegd: de overheid en de landbouwsector zijn zich van de ontwikkelingen terdege bewust. Ze doen er van alles aan om erop in te spelen: overschakeling op goedlopende producten, extensivering, biogas energie, enzovoort. Door het verdringingseffect wordt het steeds moeilijker een goede eerlijke prijs voor het produkt te krijgen. Anderen beweren dat Nederland zijn agrarische sector maar helemaal moet vergeten. Maar alle scenario's hebben één ding gemeen: er moeten enkele duizenden boeren verdwijnen. En de boeren weten ook dat er geen echt alternatief scenario is. Intussen doet de markt haar werk, alleen kapitaalcrachtige bedrijven kunnen het nog bolwerken. Het verschijnsel van de gedwongen bedrijfsbeëindiging zal het aanzien van de land- en tuinbouw de komende jaren blijven beheersen.

De koele rekenaars in Brussel en Den Haag gaan gewoon uit van die ontwikkeling en het gaat sommige zelfs nog lang niet hard genoeg. Maar wie maakt zich druk om de maatschappelijke gevolgen? Wat gebeurt er met al die overbodige boeren en tuinders? Wat kunnen de gevolgen zijn van gedwongen bedrijfsbeëindiging:

- een resterende schuldenlast of een als pijnlijk ervaren schuldsanering;
- blijvende ziekte of handicap;
- verhuizing naar een (rijtjes-)huurhuis;
- een uitkering als inkomen;
- werken in loondienst;
- tijd over, geen hobby's (dat was je bedrijf, immers).

Emotionele problemen door:

- de vermeende veroordeling door collega's die wel door kunnen gaan;
- gevoels van mislukking: "Ik ben niets waard";
- schuldgevoelens "het ligt aan mij, aan ons";

- een gevoel van "het kan me niks meer schelen";
- wrijving in huwelijk en gezin;
- totaal ontworpen relaties, grote problemen in het huwelijk, met de kinderen, waar men zonder professionele hulp niet uitkomt. Zelfs mishandeling van de partner en kinderen komen. Echtscheidingen door bedrijfsbeëindiging zijn geen uitzondering.

Dat zijn de naweën van een zware ongelijke strijd die eindigt in een verlies. Maar het belangrijkste ontbreekt nog vrijwel: erkenning door de samenleving en de overheid.

Het wordt tijd dat de sociale gevolgen van bedrijfsbeëindiging door boeren, tuinders beschouwd wordt als een aparte serieuze problematiek, waar aparte serieuze maatregelen bij nodig zijn. Agrariër zijn is meer dan een baan. Het is een wijze van leven. Het kappen van wortels leidt in veel gevallen tot ernstige psychische en sociale problemen. Of die te overwinnen zijn hangt af van de wijze waarop men wordt opgevangen. Aan het besluit om te stoppen gaat meestal een pijnlijke strijd vooraf. Daarna volgt een diep dat en opnieuw een strijd om er uit te komen. In de moeilijke periode kun je niet zonder hulp van anderen. Sommige mensen zijn zo murw dat ze helemaal opnieuw moeten worden 'aangezwengeld'. Soms moeten ze opnieuw ontdekken dat ze leven. Dan is het een heel eind voordat de ze zon weer zien schijnen en daar weer van kunnen genieten. Een extra probleem is dat het als gevolg van de versneling van de trend van bedrijfsbeëindigers steeds moeilijker wordt kopers voor een bedrijf te vinden. Als betrokkenen uiteindelijk zo ver zijn of onder dwang van de crediteuren besloten hebben er een punt achter te zetten, doet dikwijls een nieuwe onzekerheid op: komen ze ooit van de schuldenlast af? En wat gebeurt er verder met ze?

Ze gaan onder in de cliëntenbestanden van sociale diensten, arbeidsbureaus (vaak in de bak onbemiddelbaar), RIAGG's, woningstichtingen en instellingen voor maatschappelijk werk. En ze mogen blij zijn als zo op enig moment hun dossier bij de schuldeisers (belastingsdienst, bank, bedrijfsvereni-

ging) wordt gesloten. Maar velen raken er nooit meer bovenop. Ze hebben levenslang. Waar gedwongen bedrijfsbeëindigers recht op hebben is niets meer en niets minder dan een sociaal plan. Dat kost geld, maar het verslonzen van de sociale problemen waar een hele bevolkingsgroep buiten haar schuld mee wordt opgezadeld kost nog veel meer. De reputatie van boeren en tuinders is er de laatste jaren helaas niet in alle opzichten op vooruit gegaan. Steeds vaker wordt eenzijdig bij hen de schuld van de milieu-problemen gelegd. Maar zij zijn het wel die door hard werken een enorme bijdrage aan de nationale economie hebben geleverd. Tegelijkertijd daalden de gezinsinkomens in de Nederlandse land- en tuinbouw in 1992 met 21 %. En als of dat nog erg genoeg is dreigt uiteindelijk een groot aantal van hen voorgoed uitgerangeerd te worden. Zo ver zou het niet mogen komen. In het licht van de historische bijdrage aan de welvaart behoren boeren en tuinders niet met een penne-streek te worden afgedankt. De sa-

menleving staat bij hen in het krijt. Daarmee heb ik gezegd dat erkenning moet komen door de samenleving, dat wil zeggen dat er een taboe doorbroken moet worden, bedrijfsbeëindiging moet bespreekbaar worden.

Nu wordt er gewerkt en geleefd in een groot spanningsveld, enerzijds de agrarische sector, anderzijds de politiek. Boeren en tuinders voelen zich bedreigd in hun bestaanszekerheid door de politiek en in de steek gelaten door de standsorganisaties. Het is van het grootste belang dat er een dialoog ontstaat tussen de agrarische sector en de politiek. De boer en de tuinder zitten in het nauw en zijn dan in staat om Nederland op stellen te zetten, ik denk dat we daar niks mee opschieten. Alle partijen moeten de werkelijkheid onder ogen zien. Werken met de realiteit. Iedereen weet dat het in de agrarische sector zo niet verder kan, dat er bedrijven zullen moeten verdwijnen en dat we moeten streven naar een duurzame land- en tuinbouw in Nederland.

Ik denk dat er bij de politiek een be-

langrijke taak ligt, het probleem serieus oppakken, zorg dat er een politiek draagvlak is voor de erkenning van de problematiek dat er samen een alternatief gezocht wordt, dat in een sociaal plan wordt gegrondvest. Probeer als politicus in de schoenen van de boer en tuinder te gaan staan, en bouw samen verder aan een goed alternatief voor het agrarisch bedrijf; daarin kan de ZOB een belangrijke spilfunctie vervullen.



Huurovereenkomst met revisiebeding

RAVO. Raad voor de Volkshuisvesting

De Ravo vergadert over tijdelijke huisvestingsvergunningen en huurovereenkomsten met revisiebeding. De raad voor de Volkshuisvesting behandelt op 23 september 1993 in een openbare plenaire vergadering een concept-advies over de tijdelijke huisvestingsvergunning en de huurovereenkomst met revisiebeding. Staatssecretaris Heerma (VROM) vroeg de Raad advies over een wetsvoorstel dat toepassing van deze instrumenten mogelijk moet maken.

Het wetsvoorstel heeft tot doel de doorstroming te stimuleren en de scheefheid in de woonruimteverdeling terug te dringen. Gemeenten

worden daartoe in staat gesteld tijdelijke huisvestingsvergunningen af te geven voor goedkopere huurwoningen (tot een huur van thans f510,- per maand). Een andere mogelijkheid is dat gemeenten met verhuuders overeenkomsten met een revisiebeding zullen opnemen. Voor beide mogelijkheden geldt dat het inkomen van de huurder om de vijf jaar wordt getoetst. Is het inkomen te hoog geworden in verhouding tot de huur dan heeft de huurder de keus tussen (a) verhuizen naar een financieel meer passende woning die hem door de gemeente/de verhuurder wordt aangeboden, of (b) een compensatiebedrag betalen dat gelijk is aan het verschil tussen kale huur en de grens van de goedkopere woningvoorraad. Weigert de

huurder dit bedrag te betalen dan kan dat tot gevolg hebben dat de woning moet worden ontruimd. Tijdelijke huisvestingsvergunningen en huurcontracten met revisiebedingen zullen alleen gelden voor nieuwe verhuuren van goedkopere woningen waarvoor de rijksoverheid ooit subsidie heeft verstrekt. Het is bovendien in beginsel aan de gemeente om te bepalen of er sprake is van een zodanige schaarste aan goedkope woonruimte dat deze instrumenten moeten worden ingezet.



Buitenstaanders als katalysator

door Gerard Prinsen, FMD Consultants

Van 8 tot 12 juni jongstleden onderzochten acht Afrikaanse milieu- en bosbouwvoorlichters, afkomstig uit Zimbabwe, Tanzania, Sudan en Kenya de ontwikkelingsperspectieven van het dorp Loenen aan de Vecht. De voorlichters verrichtten het onderzoek als veldwerk in het kader van een zesweekse cursus "Participatieve technieken in sociale bosbouw" in Nederland. Het veldwerk kwam tot stand in samenwerking tussen de Dienst ID, de werkgroep ontwikkelingssamenwerking Loenen en de drie Nederlandse bedrijven die de cursus organiseerden. Doordat Afrikanen in samenwerking met organisaties van de lokale bevolking, de ontwikkelingsperspectieven van een Nederlands dorp analyseren, worden metterdaad vele wederzijdse stereotypen doorbroken. Tegelijkertijd blijkt dat niet alleen witte ontwikkelingsmedewerkers voorzichtig moeten zijn met het blootleggen van de tegenstellingen en al helemaal met het aanwijzen van oplossingen.

Onderzoek

Nadat de Afrikaanse voorlichters in de cursus zich vertrouwd hadden gemaakt met een breed scala aan participatieve onderzoeks- en voorlichtingstechnieken, werd als doelstelling van het veldwerk gesteld dat het de inwoners van Loenen een gesystematiseerd inzicht diende te geven in de krachten die verleden, heden en toekomst van Loenen bepalen. Op basis van dit inzicht zouden dan de uitdagingen en actievoorstellingen voor de nabije toekomst besproken worden met de dorpingen. De cursusleiding voerde tegelijkertijd voorbereidingen met de werkgroep ontwikkelingssamenwerking in Loenen. Nadat de doelstelling van het onderzoek was toegelicht en de werkgroep daarop enthousiast reageerde, stelde de werkgroep voor om als bemiddelaar op te treden tussen voorlichters en diverse lokale organisaties en sleutelinformanten.

Gedurende vijf dagen verbleven de voorlichters in Loenen. Onder begeleiding van lokale gidsen werd het dorp en de omgeving in kaart gebracht. Er werden gesprekken gevoerd met de verschillende

generaties op boerenbedrijven. Met gezinnen in de dorpskern werd uitvoerig gesproken tijdens de avondmaaltijden waarvoor de voorlichters waren uitgenodigd. Ook met de burgemeester, ambtenaren en plaatselijke politici werd van gedachten gewisseld in de raadzaal. Om, naast de sociaal-economische en de politiek bestuurlijke aspecten van Loenen, ook inzicht te krijgen in plaatselijke belangenorganisaties, werd een avond uitgetrokken voor een gesprek met vertegenwoordigers van de kerkelijke-, vrouwen-, jongeren- en milieuorganisaties. Inzicht in de geschiedenis van de streek werd verkregen door een bezoek aan het Veenmuseum.

vrouw Sibongile: "Vind je het niet jammer dat je in Loenen niet verder kunt boeren?"

De voorlichters, aanvankelijk onder de indruk van de kapitaalintensieve agrarische productie en de fijnvertakte organisatievormen in het kleine dorp, ontdekten gaandeweg de beperkingen. Mest- en melkquota, verzuring en schaalvergroting die erfopvolging onmogelijk maakt, gaven eerst aanleiding tot ongeloof en later tot hoofdschudden. Ook de enorme kosten van de verzuring van het basisonderwijs, de vervuiling van het oppervlaktewater, geluidshinder, en het handhaven van een minimale verkeersveiligheid werden reden tot relativering van



Boeren schetsen de ontwikkeling van hun bedrijf

Verbazing

Tijdens de vele gesprekken die gevoerd werden, verbaasden zowel de Afrikanen als de Loenaren zichzelf en elkaar. Aan Loenense kant hadden vele betrokkenen zich voorbereid op een presentatie van het schone Loenen aan de Vecht waar sinds meer dan tweehonderd jaar de welvarenden genieten van hun in consensus georganiseerde rust. Een presentatie waarin de Loenaren wel zouden praten en de Afrikanen luisteren. Wie schetst echter de verbazing van de burgemeester toen de heer Kaigai, na de uiteenzetting over de verzuilde onderwijsvoorzieningen beleefd aangehoord te hebben, vroeg of dat allemaal niet erg duur was. En in de deur van de ultramoderne varkensstal van zijn vader gleed een blijde herkenning over het gezicht van de boerenzoon op de vraag van me-

Nederlands overvloed

Ontwikkelingsperspectieven

Als afsluiting van het veldwerk was er in het dorps huis een dorpsvergadering, belangstellenden waren mondeling en via posters uitgenodigd. Ongeveer 25 nieuwsgierigen waren naar de bijeenkomst gekomen. De voorlichters waren enigszins teleurgesteld: ze hadden een hogere opkomst verwacht en vele gezichten herkende ze van eerdere gesprekken. Waarom waren er zo weinig nieuwe mensen gekomen? Bij de voorbereiding van deze presentatie van de uitdagingen en voorstellen aan Loenen hadden de Afrikaanse voorlichters enkele, naar hun mening, onvermijdelijke en noodzakelijke opties geschetst. Zo was een van de belangrijkste dilemma's voor de boeren de noodzaak tot schaalvergroting om een redelijk

EG heeft niet genoeg bouwland

door de Landbouwuniversiteit van Wageningen

inkomen te verwerven en anderszijds de noodzaak tot het nemen van kostbare milieumaatregelen. Gezien de ernst van de problemen moet dit snel gebeuren en zal de consument een hogere prijs moeten gaan betalen voor een ecologisch verantwoord product.

Toen de voorlichters tijdens de presentatie hun analyse van de geschiedenis en actualiteit gaven, werd deze instemmend ontvangen. Dit gaf de voorlichters moed om ook hun voorstellen voor de toekomst te presenteren. Maar vanaf hier werden de voorstellen beleefd aangehoord door de Loenenaren, om vervolgens te stranden in nuanceringen die zij aanbrachten. Natuurlijk was het verzuilde onderwijs duurder, maar het deed wel recht aan ieders achtergronden. Natuurlijk was ecologisch verantwoord gaan boeren verstandig, maar het moest wel zeer geleidelijk worden ingevoerd. En ook was het natuurlijk zo dat de vele vrouwenorganisaties geen garantie waren voor de gelijkberechtiging van vrouwen maar.....

Parallellen

In de dagen na de presentatie realiseerden de voorlichters zich dat ze hun voorstellen uitgebreid hadden moeten voorbespreken met enkele lokale sleutelfiguren, dat het onderzoek veel langer had moeten duren, en dat het aanzetten tot verandering een gecompliceerd proces is. Buitenstaanders kunnen mogelijk een katalyserende rol hebben in een veranderingsproces, maar niet de richting van veranderingen aangeven. In de evaluatie van de werkgroep ontwikkelingsamenwerking werd gekonkludeerd dat een analyse van buitenstaanders verfrissend en verrijkelijk is. Men had niet verwacht dat buitenstaanders zo precies de vinger op de wonde konden leggen. Zij hadden goed de knelpunten in de ontwikkeling van Loenen aangeduid. Maar hun voorstellen voor de toekomst behoefden meer ondersteuning vanuit het dorp, voor de noodzakelijke nuancing en afstemming op de bijzonder lokale situatie.

(foto: Gerard Prinsen). Zal ook gepubliceerd worden in *Nedwerk*, huisblad van de SNV. □

De initiatiefgroep 'Genoeg is beter' (de oprichters van de nieuwe Nederlandse Akkerbouw Vakbond) streeft ernaar een kostendekkende graanprijs en 100% zelfvoorziening binnen de Europese Gemeenschap. Er is binnen de EG echter niet genoeg bouwland om deze laatste doelstelling geheel te bereiken: er zou dan een areaalkort ontstaan van ongeveer 10%. Indien echter rekening gehouden wordt met een (bij gangbare intensieve teelt) te verwachten produktiestijging van het graan van 180 tot 220 miljoen ton, dan zou het akkerbouwareaal bij zelfvoorziening zonder import nagenoeg toereikend zijn. Bij een -vanuit politiek opzicht meer realistisch -scenario conform de GATT-afspraken zou bij zo'n produktiestijging echter ongeveer 18% akkerbouwgrond in de EG braak gelegd moeten worden. In plaats van het uit productie nemen van bouwland vormt extensivering voor de graanteelt in Nederland een reëel alternatief. Dit zijn enkele opvallende conclusies uit het rapport 'Implicaties van het Akkerbouwplan 'Genoeg is beter', dat is opgesteld door Tanja de Koeijer, Paul Struik en Niek Koning, allen verbonden aan de Landbouwuniversiteit Wageningen. Zij willen met het rapport, dat eind juni verschijnt, een bijdrage leveren aan de discussie over de gevolgen van zelfvoorziening voor de graanprijzen en produktiebeheersing in de EG. De huidige graanprijs ligt ver beneden de kostprijs. Voor het gemiddelde graanbedrijf binnen de EG zou die prijs met 43% moeten stijgen. Zelfs voor de meest efficiënte bedrijven is een prijsstijging van minimaal 9% noodzakelijk. Voor de beheersing van de produktie is braakleggen een relatief eenvoudige methode. De hoeveelheid uit produktie te nemen grond is afhankelijk van de handelspolitiek. Wanneer gestreefd wordt naar 100% zelfvoorziening binnen de EG zou er een areaalkort ontstaan van 10%. Het graanareaal wordt weliswaar ingekrompen, maar het areaal olezaden en peulvruchten (grondstoffen voor veevoeding) moet sterk worden uitgebreid. Als in het kader van de GATT-afspraken 5% van de interne consumptie wordt geïmporteerd, betekent dit nog steeds een

areaalkort van 5%. Indien wordt uitgegaan van een scenario waarbij de afspraken binnen de GATT het uitgangspunt vormen, zal in de EG 8% van de akkerbouwgronden uit produktie moeten worden genomen. Een ander beeld ontstaat er indien rekening wordt gehouden met de te verwachten produktiestijging van het graan van 180 naar 220 miljoen ton. Bij zelfvoorziening zonder import is het akkerbouwareaal in de EG nagenoeg toereikend. Bij 5% import vanuit Oost-Europa moet er 8% worden braakgelegd en bij een scenario conform de GATT-afspraken zelfs 18% van het bouwland. In het rapport worden eveneens de effecten besproken ten aanzien van andere akkerbouwproducten en andere landbouwsectoren. De onderzoekers vinden dat het verminderen van de produktie niet per sé bereikt moet worden door braakleggen: in de graanteelt is extensivering een reële optie. Agrificatie is slechts met extra steun haalbaar.

Het rapport "Implicaties van het Akkerbouwplan 'Genoeg is beter' - graanprijzen, produktie-omvang, andere produkten" (auteurs: Tanja de Koeijer, Paul Struik en Niek Koning) of een benoppte samenvatting is verkrijgbaar bij de vakgroep Algemene en Regionale Landbouwkunde, naar bankrekening 53.95.09.426 o.v.v. '53,55.00 ARL' □

De Zelforganisatie van Bedrijfsbeëindigers

door Tonny Verrijt, coördinator ZOB

De ZOB is opgericht in 1988 door een aantal bedrijfsbeëindigers die deelgenomen hadden aan de ontmoetingsdagen 'Einde of nieuw begin' op de Volkshogeschool 'Ons Erf' te Berg en Dal. Deze dagen worden georganiseerd en gefinancierd door de NCB (Nederlandse Christelijke Boerenbond), uit het "Fonds voor nieuw welzijn". Er zijn dan altijd een paar mensen die vinden dat er meer moet gebeuren dan de persoonlijke verwerking van het verlies van het bedrijf. In die dagen wordt daartoe een aanzet gegeven. Er moeten randvoorwaarden geschapen worden om dat verwerkingsproces in goede banen te leiden. Uit die ontmoetingsdagen (de ervaring van mensen) blijkt dat die voorwaarden er nu nagenoeg niet zijn.

Dat groepje mensen uit verschillende achtergronden heeft een contactgroep gevormd, en daaruit een dagelijks bestuur: de Zelforganisatie van Bedrijfsbeëindigers of ZOB.

De aanpak van de ZOB

Wat er gebeurt in de gezinnen heb ik u geschetst (in de column Aan Zet). Het persoonlijk drama. Daar verleent de ZOB daadwerkelijke ondersteuning, die is gebaseerd op getrainde ervaringsdeskundigheid. De ondersteuning geschiedt op verschillende manieren onder andere door:

- op huisbezoek te gaan;
- telefonische hulpdienst;
- verwijzen;
- voorlichting;
- het activeren van het besef, oftewel bewustwording;

en tal van andere gebieden.

Dat dit werk belangrijk is behoeft geen verder belang.

Maar wat we zien gebeuren op het platteland is iets dat ieder ander ook moet zien. Er is een groot maatschappelijk probleem op het platteland, waarvoor geen aandacht schijnt te zijn. Ieder moet toch een grote bezorgdheid voelen over wat er gebeurt in de agrarische sector en daarmee het platteland.

We moeten niet het hoofd afwenden voor wat er gebeurt. Om allerlei redenen is de agrarische sector geworden wat hij nu is, een sector die werkt aan een overproductie, te

veel mest, er zijn teveel boeren en tuinders. Op dit moment is de koude sanering volop in werking en als dit zo doorgaat slaat de verpaupering van het platteland toe en wordt daarmee de leefbaarheid aangetast. Op dit moment werkt het anonieme marktmechanisme in de hand dat de sterk kapitaalcrachtige bedrijven groter worden. De zwakere zullen moeten wijken en worden slachtoffer van dit anonieme systeem. Maar hoe gaan we met de slachtoffers om? Vanuit hun cultuur gezien zijn ze dood, maar fysiek leven ze nog. Kunnen we daar iets mee?

We moeten duidelijkheid scheppen over de aard van de problematiek van bedrijfsbeëindigers en over het feit dat er een vangnet nodig is. En het allerbelangrijkste naar mijn mening is het streven en werken naar een duurzame land- en tuinbouw, waar plaats is voor boer en tuinder, de natuur en het milieu. Dit besef leeft nog maar in kleine kring, onder een kleine groep mensen die vaak niet wordt gehoord en wordt ondergesneeuwd. Er zal een cultuuromslag moeten plaatsvinden om de ideeën en behoeften van deze mensen om te zetten in daden. Hier ligt een grote uitdaging voor ieder van ons, om daar mee aan de slag te gaan. De ZOB ziet dit als een belangrijke taak en uitdaging. En als een instituut als de PON (Provinciaal Opbouwwerkorgaan Noord-Braabant) deze uitdaging met ons wil oppakken met een politiek draagvlak is het platteland niet gedoemd te verdwijnen. Evenals de boeren en tuinders. Het platteland kan niet zonder hen en boeren en tuinders niet zonder het platteland. Wij hebben elkaar nodig, om als gelukkige mensen te kunnen leven.



Op zoek naar een geschikte baan

Ieder jaar weer nemen veel boeren en tuinders voortijdig afscheid van hun bedrijf.

Vaak is de gezondheid een reden, vaak ook de financiën of de overheid die beperkingen oplegt of tot forse investeringen dwingt. Veel van de mensen die gedwongen hun bedrijf beëindigen zijn niet oud en willen nog graag een vaste baan.

Schaap met vijf poten

Pijn en verdriet doet het altijd, het afscheid van je bedrijf. Het is toch min of meer je levenswerk. Dat zet je niet zomaar aan de kant. Het is goed als je dit verlies niet alleen hoeft te verwerken. En je wilt natuurlijk verder. Allereerst gaat het om een zinvolle invulling van je bestaan. Daarnaast moet er brood op de plank. Gemakkelijk is het vaak niet om weer aan de slag te komen. Je bent altijd eigen baas geweest en bovendien een schaap met vijf poten. Maar diploma's voor een baan met vergelijkbare verantwoordelijkheid heb je niet. Het kost moeite om de omschakeling te maken van zelfstandig ondernemer naar werken bij een baas.

Deskundige begeleiding

Ons Erf (onderdeel van Driekant Opleiding & Advies) organiseert cursussen over dit onderwerp. De eerste was van 3 tot 6 mei, de tweede van 29 november tot 2 december. De cursus staat open voor mannen en vrouwen. Op deskundige wijze wordt je bij deze cursussen begeleid bij het bewust worden van je wensen en kwaliteiten voor de arbeidsmarkt, van je sterke en zwakke kanten. Je leert je kansen inschatten op een geschikte nieuwe baan. Voor vrouwen blijkt de kans hierop vaak groter dan voor mannen. Verder werk je aan het ontwikkelen van je sollicitatievaardigheden. Het kan je steunen als je weet dat je niet de enige bent. Het helpt als je kunt praten met anderen die voor dezelfde keuzes staan, er is veel gelegenheid om ervaringen en praktische tips uit te wisselen. Het programma van de meerdaagse cursus is geva-

rierd. Aan ontspanning wordt veel aandacht besteed. De sfeervolle accommodatie en prachtige omgeving beiden hiervoor alle ruimte.

Cursusinformatie

Doelgroep: Voortijdige bedrijfsbeïndigers die op zoek zijn naar ge-

schikt werk. Zowel mannen als vrouwen zijn welkom.
Prijs: f50,- per persoon, inclusief maaltijden, overnachtingen en cursus materiaal.

Datum: 29 november tot 2 december. Deze lage kostprijs is mogelijk dankzij subsidie van het ministerie

van landbouw, Natuurbeheer en Visserij.

Informatie en opgave:

Bij de cursusleiders Trees Rooyendijk of Tini Schoenmaker, ze zijn bereikbaar op Ons Erf, telefoon 08895-41744



Werken en leren in Nederland 1993

Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) beschikt over een schat aan gegevens over de arbeidsmarkt en het onderwijs. Deze gegevens worden veelal gepubliceerd in specialistische publikaties. Voor degenen die daarin niet thuis zijn is het vaak niet eenvoudig om van de beschikbare gegevens een compleet beeld te krijgen. In *Werken en leren in Nederland 1993* zijn nu alle belangrijke cijfers over arbeid en onderwijs in een publicatie bijeengebracht. Het CBS wil zo de beschikbare informatie toegankelijk maken voor iedereen die beroepshalve of uit pure interesse goed geïnformeerd wil zijn over het terrein van arbeid en onderwijs.

Arbeid en onderwijs

De juiste opleiding is essentieel voor iemand kansen op de arbeidsmarkt. Andersom zijn goed opgeleide mensen essentieel voor de economische kansen van het bedrijfsleven. Deze verwendheid van onderwijs en arbeid is het uitgangspunt van *Werken en leren in Nederland 1993*. De publikatie bevat zowel gegevens over ontwikkelingen op de arbeidsmarkt als gegevens over ontwikkelingen in het onderwijs die van direct belang zijn voor de arbeidsmarkt.

Heldere artikelen

Het eerste deel van *Werken en leren in Nederland* bestaat uit korte artikelen. Met een minimum aan jargon geeft het CIS hierni informatie over allerlei aspecten van arbeid en onderwijs die in het nieuws zijn. In het jaaroverzicht worden aan de hand van actuele cijfers, duidelijke grafieken en leesbare staten de meest recente ontwikkelingen op de arbeidsmarkt beschreven. U vindt er informatie over de ontwikkeling van de werkgelegenheid, vacatures, werkloosheid, schoolverlaters en arbeidsdeelname.

In de volgende twaalf artikelen wordt steeds op heldere en beknopte wijze een thema uitgediept.

Een greep uit de onderwerpen:

- Hoelang zoeken schoolverlaters naar een baan?
- Welke bedrijven doen het meest aan scholing?
- Hoeveel verdient iemand met een hogere opleiding?
- Welke positie nemen vrouwen met kinderen in op de arbeidsmarkt?
- Is de arbeidsdeelname in Nederland nu hoog of laag?

Recente kerncijfers

Het tweede deel van *Werken en leren in Nederland* bevat eenvoudige tabellen en grafieken met alle recente kerncijfers over arbeid en onderwijs. De tabellen hebben de vorm van tijdreeksen zodat ontwikkelingen over de laatste jaren gevolgd kunnen worden.

Voor wie bestemd?

Met *Werken en leren in Nederland 1993* heeft het CBS een handzaam naslagwerk gepubliceerd. Het is bestemd voor iedereen die prijs stelt op gezaghebbende en objectieve informatie over de actuele situatie op de arbeidsmarkt en het onderwijs.

U kunt *Werken en leren in Nederland 1993* ook telefonisch bestellen bij het CBS, afdeling Uitgeven/zaken, tel.: (045) 70 79 70.

Prijs f25,- ook verkrijgbaar in de boekhandel, ISBN 90 35 71477 6



door B. de Vries



Leefbaarheid investeren in menselijk kapitaal

Drijber, gemeente Beilen, begin jaren '80. Een paar honderd inwoners woonachtig in een kleine kern en omliggende (voormalige) agrarische bedrijven.

De grootste vuilstortplaats van Nederland (VAM) op zicht- en reukafstand.

Het kerkelijk leven en de Boerschap bepalen het sociaal klimaat. Het voorzieningennivo beperkt zich tot een kleine christelijke streek-basischool en de activiteitenruimte bij de kerk. De kruidenier heeft de deur definitief gesloten en woont inmiddels in een aanleunwoning in het hoofddorp Beilen. Naar buiten en naar binnen manifesteert Drijber zich niet als een gemeenschap.

Ontbrekende "dorpscommunicatie" vormt een sta in de weg voor gemeenschappelijk denken en doen. Het begrip "leefbaarheid" ligt nog ver verwijderd. Een situatie die voor de gemeente moeilijk hanteerbaar is. Instrumenten en vaardigheden ontbreken daarvoor. Een Drijberse gesprekspartner eveneens.

Woningbouw, wegverbetering, e.d. dragen op zich niet bij tot gemeenschapsvorming. Geld steken in gemeenschapszaken zonder organisatorisch fundament is zinloos.

Drijber moet eerst zelf weten of ze iets willen en zo ja wat. De Stichting Welzijn Beilen, de lokale instelling voor samenlevingsopbouw pakt deze uitdaging op. Talloze gesprekken en dorpsvergaderingen leiden na ruim een jaar tot een gemeenschappelijk onderschreven analyse van de eigen situatie en tot overeenstemming over het gewenste perspectief. Een dorpsbelangenorganisatie wordt opgericht. De eerste werkdoelen zijn het oplossen van diverse knelpunten en het realiseren van een eigen gemeenschapsruimte. Drijber treedt naar buiten.

Drijber, gemeente Beilen, begin jaren '90. Vrijwilligers beheren het ei-

gen dorpshuis 't Kaampje. Gebouwd in eigen beheer door vrijwilligers met financieel steun van de gemeente. Voor het dorpshuis nieuwe speelvoorzieningen, ontworpen door een kunstenaar, ook in onderhoud en beheer bij vrijwilligers. In het dorpshuis activiteiten voor jong en oud. Zaterdagmiddag om 17.00 uur is het tijd voor een dorpsborreluur.

De dorpsbelangenorganisatie neemt actief deel in het gemeente project "Leefbaarheid buitendorpen". Voor het eerst sinds jaren is er weer vraag naar bouwmogelijkheden in Drijber. Een nieuw Drijber en leefbaarheid. Vraag het de bewoners.

Wijster, 16 september 1993.

Een gemeente kent talloze producten. Van paspoorten tot het ophalen van huisvuil.

De gemeente Beilen produceert geen leefbaarheid. Leefbaarheid valt of staat met het handelen van de eigen gemeenschap. Het geven van een dorpselijke lading aan het begrip en het geloof in de eigen (organisatorische) kracht om dit te verwirkelijken. Bij het opbouwen van gemeenschapskracht kan lokaal opbouwwerk een essentiële rol vervullen. Met de nadruk op kan. Voorwaarden zijn kwaliteit, lokale bekendheid, praktisch en doelgericht.

De rol van de gemeente is voorwaarde scheppend. In financieel zin, verbetering van infrastructuur e.d. maar vooral in relationele zin. Het elkaar serieus nemen als gelijkwaardige gesprekspartners. Mee denkende ambtenaren en aanspreekbare bestuurders. Het is even wennen, voor alle partijen. Niet het voorzieningennivo is doorslaggevend voor leefbaarheid maar de organisatorische vitaliteit om het eigen perspectief te kunnen beïnvloeden. De ervaring leert, dat wil die vitaliteit zich kunnen manifeste-

ren een ruimte voor dorpsactiviteiten voorwaarde is. Een dorp zonder school, zonder winkel kan zich best leefbaar voelen. Zonder gemeenschapsruimte moeilijker. Vitaliteit is de resultante van de inzet van menselijk kapitaal. Lokaal opbouwwerk kan zorgen voor rendement. Leefbaarheidsbeleid, geënt op regionaal structuurdenken, de Vinx voorbeeldprojecten draagt het risico in zich te eindigen in een overheidsinvulling van het dorp leefbaarheid. Vraag het de bewoners.

B. de Vries, Wethouder VROM/Openbare Werken Gemeente Beilen.



Projecten op leeftijd

Een collage in het jaar van de ouderen.

door Greet Heltinga

De samenleving ontgroent en vergrijsst. Dat brengt veranderingen mee op terreinen als huisvesting, arbeidsmarkt, welzijn, zorg en recreatie. Het grote publiek bewust maken van deze problematiek is het doel van het Europees Jaar van de Ouderen. Nu is een van de acht personen 65 plus. In 2020 zal dat naar verwachting een op de vijf zijn. Vergeleken met de groot-stedelijke gebieden is het platteland relatief jong. Er wonen daar meer mensen van onder de twintig en minder van boven de vijf en zestig. Dat is geen reden om stil te zitten; de projecten van, voor en door ouderen zijn op het platteland rijkelijk vertegenwoordigd.

Grenzeloos oud - grenzeloos leven.

De Raad van de Europese Gemeenschappen zet in 1991 het "Activiteitenprogramma Ouderen" in gang en 1993 wordt uitgeroepen tot "Europees Jaar van de Ouderen en van de solidariteit tussen de generaties". De lidstaten blijven verantwoordelijk voor het ouderenbeleid en daar zullen de speciale activiteiten gestalte moeten krijgen.

Friesland is er als de kippen bij. Als eerste presenteert deze provincie haar programma onder de titel "grenzeloos oud - grenzeloos leven". Bezinning en bewustwording staan centraal. Het friese jaar moet bijdragen aan de gelijkwaardige participatie van ouderen. De verschillende generaties zullen de gevolgen van demografische veranderingen voor oa. het sociale stelsel onder ogen moeten zien. En de stereotiepe beeldvorming dat ouder worden identiek is aan hulpbehoevend zijn dient te worden doorbroken; slechts 20% van alle ouderen ontvangt hulp 80% redt zichzelf. De plannermakers komen oa. uit Ouderenwerk en ANBO. Ze verenigen zich in de Stichting Fries Elan en stellen twaalf activiteiten voor zoals: het huis aan huis verspreiden van informatiekranten; een project basisscholen dat met behulp van een lespakket de groepen 6, 7 en 8 laat kennismaken met alle facetten van oud zijn en oud worden; een menuwedstrijd voor instellingskoks incl. het serveren overal van de bevroren maaltijd en een manifestatie in Thialf. De belangrijkste en duurste peiler van het op acht ton begrote totaalprogramma is het project terugdringing leeftijdsdiscriminatie op de arbeidsmarkt.

Het friese plan vindt weerklink en WVC verspreidt het als landelijk voorbeeld. En nu het Jaar van de

Ouderen met Nationaal Comité en Organisatiebureau met ca. drieduizend activiteiten volop draait blijken de friese ideeën een koers te hebben uitgezet. Een deel van de plannen is landelijk overgenomen en in uitvoering.

Het nationale budget valt tegen. Slechts 1.8 miljoen kan aan projecten worden besteed terwijl er 18 miljoen is aangevraagd. Concreet betekent dit dat aan 176 van de 480 subsidieverzoeken een bijdrage is verstrekt. Daarnaast is er landelijk geld gereserveerd voor nationale evenementen en communicatieve projecten. Een voorbeeld is de Landelijke Informatie Telefoon voor Ouderen. Vragen en knelpunten worden behandeld maar ook geregistreerd zodat een beeld ontstaat van wat ouderen bezig houdt.

Van Thorn tot Stiens

Regionaal en lokaal bruist het van activiteit. Van Winschoten tot Middeharnis, van Thorn tot Stiens. Dat is enerzijds te danken aan de financiële inzet van Provincies en Gemeenten - totaal 2 miljoen - anderzijds aan de impulsen die het ouderenjaar geeft aan nieuwe samenwerkingsverbanden en netwerken. Van de Provincies is Limburg koploper. Er is f 230.000 ingezet voor de activiteiten die de Werkgroep Ouderenjaar stimuleert en coördineert. Het aantal projecten loopt naar de 200. Er zijn hele praktische bij zoals de "Knoppenwinkel" waarin ouderen kennis kunnen maken met de (on)mogelijkheden van technische apparatuur: magnetron, videorecorder e.d. Maar ook inhoudelijke zoals het project dat de positie van ouder wordende vrouwen in Limburg belicht: sociaal, economisch en emancipatorisch. Grote achterstanden op de arbeidsmarkt

en slechte pensioenvoorzieningen typeren deze profiel. Er moet zo vindt men in Limburg meer waardering en financiële ondersteuning komen voor de onbetaalde inzet en deskundigheid van deze vrouwen. In de drie Noordelijke Provincies vindt over hetzelfde thema 14 oktober de Conferentie "Sarah verlegt haar grenzen" plaats. De specifieke problemen van 50-plus vrouwen op het platteland t.a.v. huisvesting bijvoorbeeld, kunnen uit deze en soortgelijke activiteiten worden gedestilleerd, belicht en aangepakt.

Solidariteit tussen generaties

Het centrale thema van het ouderenjaar is in veel activiteiten terug te vinden. Integratie van ouderen in de samenleving is niet genoeg, het gaat om integratie tussen generaties en om een eerlijke beeldvorming over en weer. Leeftijdscriminatie wordt niet langer gepekt in de politiek, op de arbeidsmarkt, in het dagelijkse leven.

Vanaf juli '92 zet de Landelijke Stichting Leeftijdscriminatie zich in voor de sociale en rechtspositie van de ouder wordende mens. Een verbod op discriminatie naar leeftijd moet in wet en regelgeving worden opgenomen. Nu arbeid schaars is kan een leeftijdsbewust personeelsbeleid bewerkstelligen dat ouderen niet als eerste de laan uit gaan, er om-, her- en bijscholing is ook voor de veertig plussers en hun kennis, kunde en vaardigheden op waarde worden geschat. Ouderenbonden, Werkgevers- en Werknemersorganisaties willen met het project "Jong en oud samen aan het werk" bijdragen aan betere relaties op de werkvloer. Door vergrijping en ontgroening veranderen de verhoudingen. Wederzijdse betrokkenheid dient gestimuleerd. Eind november is de start met video, posters en instructiebrochure. Oud leert jong is een veel gebruikt concept. In experimentele werkplaatsen, maar ook voor vluchtelingen een initiatief van GILDE, Zeist. Musea blijken een goede plek voor ontmoeting. In het Veenkoloniaal Museum, Veendam, o.a. is getracht de generatiekloof te slechten. Maar

thema

er zijn ook Vertelcafé's en levensverhalen in Bibliotheken zoals in Flevoland.

In Uithuizen nemen veertig eindexameneerlingen van het Hogelandcollege deel aan een lesmarathon Jaar van de Ouderen van 24 uur. De burgemeester en de Ouderendansgroep behoren tot de lesgevers. Het sponsorgeld is voor de plaatselijke verzorgingshuizen.

Zeer actief zijn de basisscholen. De nationale lespakketten "Beeldvorming over ouderen" met les- en themasuggesties voor de leerkrachten zijn net voor gebruik gereed en vinden veel aftrek, zeker in Drenthe. Andere scholen namen eigen initiatieven. Ze hebben ouderen laten vertellen over spelletjes van vroeger (Bolsward) of tekeningen en verhalen uitgewisseld. Niet meer in de sfeer van "die goeie ouwe tijd", wel om ontwikkelingen te verhelderen en naar elkaar te luisteren. Friesland heeft een provinciale wedstrijd 55-plussers en tieners: Maak een vervolg op uw lievelingsboek of een boekomslog. "Schrijvers in November" heet de slotmanifestatie op de 16e.

De plattelandsgemeente Heythuysen pakt het thema breed aan en organiseert in de vier dorpskernen activiteiten die door jongeren, ouderen, overheid en organisaties gezamenlijk uitgevoerd worden.

Nationaal tenslotte komt het solidariteitsthema in de schijnwerper via het Parlement der Generaties. Afgevaardigden van ouderen, jongeren, werkgevers en werknemers komen 29 november bijeen om met leden van de Tweede Kamer en het Kabinet concrete voorstellen voor het ouderenbeleid te bespreken. Media doen mee oa. Grijs en Groen van de KRO. Wie door ouderen ervaren mogelijkheden en knelpunten op het platteland aan de orde wil stellen vindt hier een weg. Een goede slogan is "geef ze de ruimte".

Blijven wonen op het dorp

"Keus genoeg" heet de brochure die hoort bij de bijeenkomsten "Over wonen van ouderen gesproken". Het OWOG is een project van ANBO en Humanitas met als doel, dat deelnemers na goede informatie over de woonmogelijkheden van



W. Mathijs, dorps hulp Boijl lapt ramen bij ouderen.

ouderen - in Nederland en in de eigen woonplaats - weten wat er kan en goede keuzes kunnen maken. Zo'n 20, 30 jaar geleden kenden we het Bejaarden- en Verpleegtehuis met hier en daar een Serviceflat. En nu? Er zijn Wonen Plusprojecten, Groepswoon van ouderen, Woon Zorgcomplexen en Kangeroewoningen. Er zijn huismeesters en dorps hulpen. "Winkelen in het land van de geldpotten" zo luidt de kop van een Volkskrantartikel (16-9-93) dat de praktijk van de woon-zorg filosofie beschrijft. Die is chaotisch en dat maakt de keuzes zowel voor oudere als hulpverlener er niet eenvoudiger op. Zolang mogelijk zelfstandig blijven en op jezelf wonen is een duidelijke wens, maar als er verzorging nodig is, krijg je die dan? Het is deze vraag die bij ongeveer dertig ouderen van Haskerdijken en Nieuwebrug centraal staat als zij de OWOG-cursus volgen. Ze blijven graag wonen in hun dorpen, maar er is geen apotheek, geen ge-

zondheidscentrum en geen verzorgingshuis, alleen een rijdende winkel. In ouderenfats heb je huismeesters die de bewoners behulpzaam zijn, waarom zouden wij geen dorpsmeester kunnen hebben zo vroegen de cursusdeelnemers zich af. In samenwerking met Plaatselijk Belang is dit eigen idee van de ouderen uitgewerkt.

Het gemeentebestuur reageert positief met een subsidietoekenning voor drie jaar à f 15.000,- en in mei '92 gaat beroepkracht Gerrie Broersma als dorps hulp tien uur in de week aan de slag. Zijn taak is in de eerste plaats het organiseren van voorzieningen en activiteiten die bevorderen dat ouderen in hun eigen dorp kunnen blijven wonen. Daarnaast kunnen ouderen individueel een beroep op hem doen als er hulp nodig is in de huishouding. Juridisch, bij alarmering, persoonlijke problemen e.d. De dorps hulp adviseert en regelt, hij is meestal niet degene die zelf hulp uitvoert. Het



Wethouder J. Oosterveld overhandigt cheque aan de heer G. Pijlman, voorziter Plaatselijk Belang

project dat veel publiciteit krijgt gaat met landelijke erkenning van start. De SEV (Stuurgroep experimenten Volkshuisvesting) kent een subsidie toe voor de verslaglegging. Ondertussen zijn de resultaten van "Een Jaar Project Dorpshulp" bekend. Naast de persoonlijke contacten met alle 60-plussers en met andere betrokkenen, van Melkman tot Thuishulp, zijn (deel-) projecten ontwikkeld. Vervoer voor ouderen, medicijnen halen en gladheidsbestrijding zijn voorbeelden. Vrijwilligers zijn bereid zich in te zetten maar de vraag is nog zeer gering. Het informele circuit is levend en "anderen" hulp vragen doen ouderen niet zo gauw. Daar staat tegenover dat velen te kennen gaven de oude sociale structuur te missen. Men kent niet iedereen meer en dokter, onderwijzer en wijkverpleger zijn anoniemer geworden. Over Zorginstellingen bestaat een negatief beeld en particuliere hulp is nauwelijks duurder dan thuishulp. Met belangstelling wordt afgewacht hoe het project zich verder ontwikkelt. Of er naast de soos andersoortige activiteiten wenselijk zijn, of nieuwe deelprojecten zoals grote klussenhulp aftrek zullen vinden. Voor andere dorpen is het interessant te weten hoe via nieuwe wegen, onderlinge zorg en aandacht behouden kunnen blijven ten gunste van de op het dorp wonende ouderen.

Zelfbeheer Boijl en diensten aan huis

Budgetten toekennen voor zelfbeheer speelt niet alleen in grote steden als Nijmegen. In de dorpen rond Beilen zijn ze er mee vertrouwd. Nu ook in Boijl, een dorp in de gemeente Weststellingwerf en het wordt breed aangepakt. De Sociale Vernieuwing en de Nota "Versterking lokale democratie" zijn de aanzet voor het Profproject Zelfbeheer Boijl. Doel is de zeggenschap en de verantwoordelijkheid van de bewoners voor de leefbaarheid en openbare voorzieningen te bevorderen. Er gaat veel denk- en schrijfwerk aan vooraf, want een blauwdruk is er niet. Maar als op 20 januari j.l. de gemeente officiële taken en bevoegdheden overdraagt aan het Plaatselijk Belang Boijl gaat dat vergezeld van een cheque groot f 35.943,25. Een heel bedrag voor een dorp van 840 inwoners. Het gaat dan ook om nieuw beleid en om meer beheer en onderhoud van groen. Plaatselijk belang krijgt eveneens de bevoegdheid tot het verstrekken van subsidies aan de plaatselijke instellingen en organisaties. In een bijeenkomst vooraf met alle gesubsidieerde clubs is deze overdracht voorgesteld. Tevens is gevraagd met een mindering van 10% in te stemmen. Dat bedrag ca f 900,- komt in een aparte pot en wie heeft bijgedragen mag mee de bestemming bepalen. Alle organisa-

ties behalve de ANBO zijn hiermee accoord gegaan. De zelfbeheer-voorwaarde van het Plaatselijk Belang invloed uit te willen oefenen op de ruimtelijke ordeningsplannen is geaccepteerd en in de overeenkomst opgenomen. Twee maal per jaar zal er enerzijds overleg zijn met organisaties en bewoners van Boijl en anderzijds met de gemeente. De zelfbeheer overeenkomst geldt voor twee jaar en zal bij overeenstemming worden verlengd. Dorpshulp Wim Mathijs is een spil in het zelfbeheerproject en doet in tegenstelling tot eerdere genoemde dorps- praktisch uitvoerend werk. Zijn werktijd is in drieën gedeeld t.b.v. groenbeheer, dorps-activiteiten en klussenhulp aan ouderen. Elke morgen is hij voor hulp bereikbaar en de aanvragen stijgen. Voor de tuin en huis klussen betalen ouderen f 5,- per uur. De inkomsten, nu ongeveer f 350,- per maand, worden besteed aan de inleenvergoeding voor zijn banenpoolfunctie. Dit ouderenwerk is ontstaan nadat uit onderzoek duidelijk bleek dat veel problemen van ouderen te maken hadden met vervoer en met het onderhoud van de (eigen) woning en tuin. Het draagvlak voor deze "diensten aan huis" in Boijl is echter klein en wordt na grondige inventarisatie uitgebreid naar Noordwolde en vier omliggende kleine kernen. St. Welzijn Ouderen en afd. Welzijn van de Gemeente coördineren het

project. Zij verwachten dat de vraag naar hulp en zorg steeds groter wordt en die mening wordt landelijk gestaaft met vier feiten die de toekomst van de ouderenhuisvesting bepalen:

- het aantal ouderen neemt sterk toe,
- de capaciteit van de verzorgingstehuizen neemt af,
- de eerstelijnszorg heeft steeds meer moeite om aan de vraag naar diensten te voldoen,
- er worden nog maar weinig nieuwe woningen gebouwd.

De kloof tussen vraag en aanbod zal bij de ouderenhuisvesting steeds groter worden als het aanbod niet wordt versterkt. De SEV ziet drie aandachtspunten:

- het aanpassen van bestaande woningen (veeliger),
- wonen en zorg (dienstverlening aan huurders van corporaties),
- oudere eigenaar bewoners (bv nieuwe eigendomsvormen),
- In Weststellingwerf zal vanuit het

project "diensten aan huis" vooral aandacht worden besteed aan de voorzieningen , die thuis nodig zijn en aan de oudere eigenaar - bewoner

Ouderen zijn niet van gisteren. Deze collage geeft geen compleet beeld. Slechts een klein deel van de activiteiten in het ouderenjaar en van bijzonder projecten op het platteland zijn de revue gepasseerd. Wist u bv. dat er al 88 projecten "groeps wonen van ouderen" zijn en ca. 50 in voorbereiding. In Friesland zijn er zes bewoond en bijzonder is "Homeije"; in een statige boerderij zijn 15 wooneenheden nu met 17 bewoners tussen de 50 en 80 jaar. Tuin , bloemen, visvijver, kippen alles wordt zelf bewerkt en onderhouden

De nieuwe oudere is niet van gisteren, maar zelfbewust bezig zinvol en eigenwijs grijs te worden. Hij/zij laat niet over zich beslissen, maar organiseert zichzelf, wel of niet in een van de ouderenbonden: ANBO, PCBO en KBO. De beeldvorming

van de ouderenbonden laat te wensen over. Enerzijds betrekken beleidsvoorbereiders en -makers de vertegenwoordigers van de ouderen nauwelijks bij het maken van beleid en anderzijds is het de vraag of de "verzuiling" van de bonden (en het onderliggende geharrewar) de aantrekkingskracht op de jongere oudere niet dusdanig beperkt. Het is goed te zien dat 19 oktober in Marrewier een studiedag ouderenbonden plaatsvindt waarin die beeldvorming centraal staat en waar gezocht gaat worden naar een nieuw strategisch profiel. Want projecten, activiteiten en ontwikkelingen die recht doen aan de veelzijdigheid en de veelkleurigheid van het "op leeftijd" zijn , verdienen van mij een plaats in de zon.

Foto: van Nieuwenhoven BV, Noordwolde.

Adreslijst Projecten op leeftijd.

Stichting Fries Elan
 Secr. Camstrastraat 10
 9036 MC Menaldum
 Tel. 05185 - 1547

Werkgroep Oudernjaar Limburg
 Postbus 1097
 8040 KB Roermond
 Tel. 04750 - 15525

Europees Jaar van de Ouderen
 Postbus 1993
 3980 DH Bunnik
 Tel. 03405 - 71999

OWOG
 p/a Postbus 71
 1000 AB Amsterdam
 Tel.020- 8262445

Dorps hulp Haskerdijken
 Postbus 117
 8500 AC Joure
 Tel. 05138 - 91234

Gemeente Weststellingwerf
 soc. Vernieuw. Coörd.
 Trijntje Köhler
 Postbus 60
 8470 AB Wolvega
 Tel. 05810 91234

Greet Hettinga
 Verwey Jonker Instituut
 Kromme Nieuwe Gracht 8
 3512 HG Utrecht
 Tel. 030- 300799
 (zie agenda volgende pagina)

Mededeling

LCO-Zwolle

In dit najaar zal het Landelijk Centrum Opbouwwerk, vestiging Zwolle een werkconferentie over Opbouwwerk en Plattelandsonwikkeling organiseren. Via deze oproep willen de organisatoren laten weten open te staan voor suggesties voor mogelijke onderwerpen, interessante projecten, 'cases' die op die conferentie kunnen worden belicht. Verder is het van belang dat welzijnsorganisaties die in plattelandsgedebieden werkzaam zijn aangeven of ze bij willen dragen aan de opzet en eventuele vervolgvactiteiten.

Als contactpersoon fungeren:
 Jos Jansen LCO-Zwolle, tel. 038-232112. Adres: LCO-Zwolle, Postbus 1004, 8001 BA Zwolle.

1993

het jaar van de ouderen

agenda

Oktober

1 oktober- 5 november

Provinciaal. Wedstrijd voor 55-plussers en tieners van 12-15 jaar. Onderwerp:

a Maak een vervolg op uw lievelingsboek. (max. 500 woorden)

b Maak een nieuwe boekomslog/poster voor uw lievelingsboek. (max. a3-formaat) (C.B.D. -Friesland, ☎ 058-860860)

1 oktober

Leeuwarden. Presentatie van de cursus voor 50+ -vrouwen, "De loft is blau fan dagen".

(Emancipatiebureau, Friesland, ☎ 058-126925)

2 oktober

Franeke. College door Cees Egas, over: "De Takomst is oan de âlderren!" (St. Frjentsjerter Universiteit, 05170-94613)

4-6-8 oktober

Dokkum. Kunstsdagen. Inleidingen, zelf proberen en excursie naar expositie in Veenklooster.

(SWO-Dongeradeel, ☎ 05190-92223)

8 oktober

Sneek. Open dag zorginstellingen en wooncomplexen. (Raad voor het ouderenbeleid, ☎ 05150-14162)

9 oktober

Bergum. Seniorenbeurs. (Dienstencentrum, ☎ 05116-2600)

9 oktober

Zwaagwesteinde. Doe-dag (sport) voor 55 plussers. (Ouderenwerk-Dantumadeel, ☎ 05111-1199)

14 oktober **Groningen.** Sara verlegt haar grenzen. 50-plussers vrouwen-conferentie voor vrouwen uit Groningen, Friesland en **Drenthe.** (de Stipe, Leeuwarden, ☎ 058-155644)

15 oktober

Sneek. Manifestatie: "dag voor de ouderen". (SWO - Sneek, ☎ 05150-14162)

15 oktober

Joure. Cabaret Riens Gratema. (ANBO-afd. Skarsterlân, ☎ 05138-12654)

20 oktober

Haulerwijk. Ouderenmarkt. (Kruiswerk Friesland Oost, ☎ 05162-1257), tussen 13.00 en 14.00 uur.)

21 oktober

Zwaagwesteinde. Cabaret-avond. (Ouderenwerk-Dantumadeel, 05111-1199)

25/30 oktober

Dongeradeel. sportweek in het kader van "Meer bewegen van Ouderen" (SWO- Dongeradeel, ☎ 05190-92223)

25/30 oktober

Friesland. Nationale open week: "Meer bewegen van Ouderen", Diverse lokale activiteiten.

(Sport Friesland, ☎ 058-674755)

27/31 oktober

Leeuwarden. Seniorenplein op Huishoudbeurs, met stands en specifieke activiteiten t.b.v. ouderen. Zoals: Uitslag prijsvraag: "Wonen op oudere leeftijd". Modeshow vóór ouderen door ouderen.

29 oktober Themamiddag: Hoe leven ouderen in het jaar 2010. (Cosbo en SWO-Leeuwarden, ☎ 058-157131)

30 oktober

Leeuwarden. Provinciale brainstormbijeenkomst over: "Ouderen, vitaliteit en beelvinging".

De Vier Groenen

door *Léa D'Hoore, St. Groen Volkshogeschoolwerk*

Volkshogescholen werden veelal opgericht in plattelandsgebieden. Volkshogescholen hadden als doel om de achterstand van de bevolking in plattelandsgebieden ten opzichte van de bevolking in verstedelijkte gebieden versneld op te heffen. Volkshogescholen leerden de plattelandsbevolking lezen en schrijven, leerden boeren en andere plattelanders zich te organiseren rond hun eigen belangen. Ze brachten de plattelandsbevolking in contact met cultuur in de brede zin. Volkshogescholen brachten groepen plattelandbewoners bijeen in meerdaagse bijeenkomsten, waarbij er samen gestudeerd, gewerkt en gerecreëerd werd. In die omstan-

digheid maakten de deelnemers aan de activiteiten van de volkshogescholen de natuurlijke verbinding tussen hun persoonlijke en maatschappelijke doelen en de kennis en vaardigheden die daar voor nodig waren. Overdag werd er gewerkt op het terrein of aan het gebouw, 's avonds was er ruimte voor gedachtenvorming, kennisoverdracht en kunstzinnige vorming. We spreken nu over de periode van voor de oorlog (dertiger jaren), crisistijd, veel werkloosheid, veel armoede, met name op het platteland. Voor het platteland bestond in die tijd noch politiek, noch economisch enige belangstelling. Die leemte leidde tot het ontstaan van de volkshogescholen in die tijd. De jaren kort na de oorlog werden gekenmerkt door het op gang brengen

van de wederopbouw. In de gedachtenvorming door het landsbestuur met betrekking tot de wederopbouw ontstond er meer oog voor de noden en belangen van het platteland. Zo stelde het toenmalige ministerie van Onderwijs, Kunst en Wetenschap gelden ter beschikking voor de strijd tegen het "morele en zedelijke verval van de jeugd ten plattelande." Onder meer als gevolg van het beschikbaar stellen van die middelen kon het aantal volkshogescholen sterk uitgebreid worden. Deze zochten in die periode, misschien sterker dan andere instellingen, nauwe aansluiting bij en inbedding in de sociale structuur van het platteland. Die structuur werd gevormd door de boerenorganisaties, de coöperatieve initiatieven voor modernisering en

industrialisering in de landbouw. Daardoor hebben de volkshogescholen sterk bij kunnen dragen tot de vele initiatieven die leidden tot de sterke structuur die van het Nederlandse platteland niet alleen in economische zin maar ook in sociale zin een erkende kartrekker in de wederopbouw hebben gemaakt. De rol van de volkshogescholen wordt wellicht het meest treffend gekarakteriseerd door het feit dat, op het moment dat vele Nederlandse boeren emigreerden naar Frankrijk, Chateau de Méridon onder Parijs door de volkshogescholen werd opgekocht. De volkshogescholen hebben in Chateau de Méridon enige duizenden emigranten naar Frankrijk opgevangen en wegwijs gemaakt in de Franse cultuur. In de jaren zeventig hebben de volkshogescholen veel van hun draagvlak verloren onder meer door hun kritische, soms ongenueanceerde houding ten opzichte van hun voormalige bondgenoten in de ontwikkeling van het platteland. De vier Groene Volkshogescholen vormen een uitzondering op dit algemene beeld in die periode. Zij hebben door de jaren heen met succes de banden met de dragende organisaties op het platteland onderhouden en op onderdelen versterkt. Zij zijn daarmee een actieve partner gebleven, tot op de dag van vandaag, in de ontwikkeling van het platteland. Van origine werken de volkshogescholen tamelijk regionaal en verankerd in hun eigen afzonderlijke netwerken. Met de toenemende nationale integratie en samenwerking van de plattelandsonderwijsorganisaties, ligt het voor de hand dat de vier groene volkshogescholen éénzelfde beweging volgen. De onderlinge samenwerking, de samenhang in de beleidsvisies van de vier wordt nu actief gezocht en tot uitdrukking gebracht in de oprichting van de stichting Groen Volkshogeschoolwerk.

Verandering en perspectief

Het platteland is altijd al in verandering geweest, hooguit zie je dat veranderingen op het platteland de laatste jaren een ingrijpend karakter krijgen. Met name de crisis in de

landbouw en de daarmee samenhangende forse inkrimping van het aantal landbouwbedrijven heeft grote gevolgen voor de plattelandssamenleving. Bestuurlijke kaders van gemeenten (dorpen), kerken, maatschappelijke organisaties kennen een sterke terugloop van het aantal boerenleden. Kader uit andere maatschappelijke groepen staat veelal nog niet klaar om functies over te nemen. In agrarische plattelandsgedebieden is de landbouw vaak nog de sociaal-economische motor van een gebied.

Wie wil gaan wonen in een plattelandsgedebied wordt geconfronteerd met een keuze die op dit moment verstrekende gevolgen heeft. Er zijn per definitie minder voorzieningen op grotere afstand. Meer kosten, minder aanbod. De afwegingen om zich in een plattelandsgedebied te vestigen hangen af van veel factoren die te maken hebben met persoonlijke omstandigheden. Wie opgroeiende kinderen heeft zal de bereikbaarheid van onderwijsvoorzieningen en het reële perspectief op goede kansen op de arbeidsmarkt van overwegend belang vinden bij het maken van een vestigingskeuze.

In het verlengde daarvan, realiseren velen zich nog onvoldoende het belang van de beschikbaarheid van secundaire voorzieningen op het gebied van vrije tijd en ontspanning, kunst en cultuur en overige maatschappelijke ontplooiingskansen in bredere zin. Wie 65 jaar oud is en geen kinderen heeft, wie 35 is en opgroeiende kinderen heeft, wie 45 is en alleenstaande is zal ten aanzien van deze vraagstukken samenhangende afwegingen maken. Een plattelandbeleid zal ten principale in de te nemen besluiten en te creëren voorzieningen rekening moeten houden met deze complexe keuze-problematiek voor de gevarieerde verzameling mensen die het betreft of kan betreffen. Daarin ligt voor lokale en regionale bestuurders, zowel als voor de centrale overheid die de voorwaarden moet scheppen de grote uitdaging.

De vier Groene Volkshogescholen zijn zich van deze complexiteit bewust en willen zullen een actieve bijdrage leveren aan de

totstandkoming van een duurzame en leefbare samenleving op het platteland die regionaal geïnspireerd moet zijn. Plattelandbeleid moet, geleid op de door mij geschetste complexiteit van de problemen, regionaal zijn. Het beleid van de centrale overheid waarin een regionale aanpak de versnippering van de lokale initiatieven overstijgt ondersteunen wij. Het gaat ons echter nog niet ver genoeg. Middelen ontbreken, engagement om de reële problemen in de plattelandsgedebieden aan te pakken ontbreekt. Met andere woorden de akkerbouw wordt aan z'n lot overgelaten, effecten van liberalisering van de landbouw hebben desastreus gevolgen in plattelandsgedebieden. Het enige antwoord van de rijksoverheid is: verhoging van de bestuurlijke efficiency door schaalvergroting en bezuiniging. Concrete maatregelen van structurele en infrastructurele aard laten vergeefs op zich wachten.

De vier Groene Volkshogescholen zijn zich terdege bewust van deze stand van zaken. Zij zoeken nu, en zullen dat ook in de toekomst doen, naar mogelijkheden om in eerste instantie met langjarige partners maar ook met nieuwe partners tegen de stroom op vorm te geven aan initiatieven die een wezenlijke bijdrage leveren aan de revitalisering van de plattelandsgedebieden. Ontwikkelde projecten zoals bijscholingsprogramma's voor bestuurders van maatschappelijke organisaties, cursussen voor betrokkenen bij problemen rond vergrijzing, afstand en voorzieningen en innovatieve programma's rond milieu en leefomgeving zijn daarvan de voorbeelden. De betrokkenheid van de volkshogescholen bij vele initiatieven rond de sociale en economische opbouw van het platteland zijn daarvan evenzovele signalen.

De vier Groene Volkshogescholen zijn:

Allardsoog-Hunneschans, Bakkeveen, telefoon: 05169-1166
 VHS, Bergen, telefoon: 02208-94541
 Ons Erf p/a De Driekant, Berg en Dal, telefoon: 08895-41744

Volkshogeschool Zeeland, Aardenburg, telefoon: 01177-1259.

Een greep uit het cursusaanbod van de volkshogescholen:

- Bergen: Begeleiden van bewonersparticipatie, Training: omgaan met bewonersparticipatie, Ecologisch groenbeheer, Natuurtechnisch Bosbeheer.

- Ons Erf: Zorg voor Agrarische Zorg (zie elders in deze MO), Training en advies in sociale en bestuurlijke vernieuwing, Op zoek naar een geschikt baan (zie elders in deze MO)

- Volkshogeschool Zeeland: Landbouw, platteland en milieu
 - Gezamenlijk: Opleiding milieu-inspecteur (omscholingscursus)
- De cursussen richten zich veelal op

gemeentelijke (ambtelijke) functionalen op gebied van Openbare Werken, Groenvoorziening, en Milieu.



Megapark, het huilende Friese hart

door Daphne Meijer (De Groene Amsterdammer september 1993)

Megapark: koeien of kanker. 'Fuck off, Megapark! In elke tuin van de dorpen rond Heereveen staat wel een bord met opruiende teksten. De bewoners protesteren al twee maanden tegen de komst van een groot industrieterrein. Een typisch geval van 'not in my backyard' of is er meer aan de hand in de Friese bestuurdersgeleden?

Het dorpje de Knipe (gemeente Heereveen) bestaat uit een lange straat met aan weerszijden huizen. Ruime achtertuinen grenzen nu nog aan uitgestrekte groene weiden. De inwoners van De Knipe, evenals de inwoners van Luinjeberd en Terband in het noorden, kijken uit op een landschap dat sinds eeuwen niet wezenlijk is veranderd: Ruysdael-luchten, bomen grazende koeien en boerderijen in de verte. Als de plannen voor het internationaal Bedrijvenpark Friesland doorgaan, moeten de koeien plaats maken voor opslagterreinen en assemblagehallen.

Tussen de snelweg naar Drachten en de provinciale weg naar Gorredijk liggen omsingeld door veendorpen, de velden van de Kavels. De dorpen vallen binnen de gemeentegrens van Heereveen. Tegen de stedelijke regenten voeren de dorpsbewoners nu actie. De Heereveeners uit de buitendorpen zijn vrijwel allen fel gekant tegen de plannen voor het industrieterrein -uit milieu-

overwegingen, vanwege de bakken geld die de aanleg moet kosten en vanwege de overlast die het park zal bezorgen.

Het lijkt op het eerste gezicht een treffend voorbeeld van een 'not in my backyard'-protest: selectieve verontwaardiging tegen tekenen van economische vooruitgang wanneer die zich aandient in de achtertuin van het eigen mooie boerderijtje in plaats van bij de burens verderop. Er is echter meer aan de hand. Het protest is niet gericht tegen ontwikkeling en werkgelegenheid, maar tegen de Friese bestuurders die, volgens de bewoners, koste wat kost een prestige-object willen realiseren.

Oud-veehouder T. Agricola krijgt het Megapark in zijn achtertuin. Hij woonde vroeger in Luxwoude. Twee jaar geleden verkocht hij zijn melkveehouderij en kocht hij een bungalow aan de rand van De Kavels. Agricola'ik heb dit huis gekocht omdat ik van mijn pensioen wilde genieten in de natuur, met vrij uitzicht over de weilanden. Maar als alles doorgaat, komt er aan de rand van mijn achtertuin een wal met bomen en daarachter industrie. En hier voor de deur komt al het vrachtverkeer langs. Als het park gaat uitbreiden, gaan ze ook op de weilanden aan de overkant van de weg bouwen. Dan zullen we gedwongen worden te verhuizen.' Boer Agricola raakt zijn uitzicht kwijt, maar het kan erger. De boerderijen die hij vanuit zijn achtertuin ziet liggen, moeten tegen de vlakte. Een van de getroffen gezinnen is de familie Libbenga aan de Mobilisa-

tieweg. Die weg zal, als de plannen doorgaan, volledig verdwijnen. De brief van B&W van Heereveen lag vorige maand op de deurmat. In oktober volgt nader bericht over de oenteigingsprocedure.

Het industrieterrein internationaal Bedrijvenpark is een project van de provincie Friesland. Begin 1993 ontwikkelde het provinciaal bestuur voorstellen van een groot industrieterrein van zo'n driehonderd hectare, om buitenlandse investeerders aan te trekken en werkgelegenheid voor de Friezen te creëren. Het terrein moet er eersteklas gaan uitzien; een landschapspark met veel groen en fraaie architectuur. Gedeputeerde Frans Steijvers: 'De economische ontwikkeling van Friesland blijft al jaren achter bij de rest van Nederland. Wij proberen daar van alles tegen te doen. Het bestaande bedrijfsleven ontwikkelt zich te weinig, terwijl in de landbouw arbeidsplaatsen verdwijnen. Als niemand met betere alternatieven komt, moeten we dit plan serieus overwegen.' In februari wees de provincie in het streekplan Friesland een stuk grond aan tussen Harlingen en Franeker. Nadat een onderzoek had uitgewezen dat geen enkel bedrijf zich daar wilde vestigen, prikten de gedeputeerden een nieuwe plek op de kaart: de gemeente Skâsterlan (Joure en omgeving). In het gemeentehuis van Joure waren de voorstanders voor een industrieterrein van dergelijke omvang echter in de minderheid en ook de bevolking protesteerde. Nadat duidelijk werd dat de plannen economisch niet levensvatbaar wa-

ren, ging ook Skåsterlan als vestigingsplaats niet door. Wiegel en zijn gedeputeerden weken daarop uit naar de Kavels in de aanpalende gemeente Heerenveen, waar zij door burgemeester Herman Reinders met open armen werden ontvangen. Gedeputeerde Staten gaf het bureau Price Waterhouse Plant Location uit Brussel opdracht een advies uit te brengen over de haalbaarheid van de Kavels als bedrijvenpark. Het bureau bracht een positief advies uit, mits aan enkele voorwaarden werd voldaan. Zo moest de prijs van de grond dalen tot niet meer dan vijftiengulden per vierkante meter. De investeringsubsidies, gewoonlijk vijftien procent, moesten worden verdubbeld en daarnaast moesten Rijk en provincie een belastingvrije zone instellen voor de bedrijven die zich wilden vestigen. Snelheid was geboden, meende het bureau: 'De huidige concurrentie tussen grootschalige terreinen is zwak, maar zeer waarschijnlijk zullen gelijkwaardige initiatieven genomen worden door concurrerende regio's. Het is daarom zaak dat de provinciale en gemeentelijke overheden zo snel mogelijk de nodige initiatieven nemen.' Vervolgens was de deal snel beklonken. Commissaris Wiegel riep de fractievoorzitters in de Provinciale Staten bijeen en verzekerde zich van hun steun voor de Kavels. Begin juli 1993 ondertekende hij een intentie-overeenkomst met burgemeester Reinders, waarin werd vastgelegd hoe de kosten werden verdeeld. Van de honderdtachtig miljoen die het park uiteindelijk zou gaan kosten, was 66 miljoen bestemd voor de eerste ontwikkelingskosten. De gemeente Heerenveen moest daarvan in eerste instantie 14,5 miljoen betalen. De rest kwam van de provincie, de Noordelijke Ontwikkelingsmaatschappij en uit de aardgasbaten. Een deel van het geld dat de gemeente en provincie zou investeren, hoopten zij terug te krijgen uit de Europese subsidiepot voor structuurfondsen. De aanvraag voor deze Europese ontwikkelingsubsidie moest voor 1 september 1993 zijn ingediend, wat de haast verklaart waarmee de politieke procedures in gang zij gezet. In ruil hiervoor krijgen Friesland en

Heerenveen volgens de plannen een eerste klas industrieterrein, waar internationale bedrijven zich willen vestigen en waar over een periode van twaalf jaar drieduizend arbeidsplaatsen zullen ontstaan. Een sprookje. Een zeepbel. Dat was de teneur van de reacties van deskundigen op het rapport. Welk groot bedrijf wil naar Heerenveen? Ondernemers zijn met geen stok naar noordelijk Nederland te krijgen, het industrieterrein Eemshaven in Delfzijl staat ook al jaren leeg. En wie wel naar het noorden wil verhuizen, verhuist z'n werknemers mee. De bewoners van de dorpen rond De Kavels kwamen in het geweer toen zij zich realiseerden dat milieuvriendelijke bedrijven niet per definitie onwelkom zijn op het terrein. Volgens gedeputeerde Steijvers is deze angst gebaseerd op onjuiste informatie. De mensen denken aan kernenergieachtige dingen en chemische industrie, maar die zijn niet aan de orde. De discussie tussen voor- en tegenstanders liep vast op de vraag in welke milieucategorie de toekomstige bedrijven thuishoren. De politiek beweert dat het gaat om categorie twee en drie, de actievoerders zijn ervan overtuigd dat het wel eens bedrijven uit categorie vijf zouden kunnen worden en dat zijn bijvoorbeeld chemische fabrieken. De eerste tegenstanders togen daags na de ondertekening naar Leeuwarden voor de vergadering van de Provinciale Staten. Peter Monen uit het gehucht Tjalleberd (gemeente Heerenveen) was erbij: 'Wij zagen de bui al hangen toen de plannen voor Skåsterlan niet doorgingen. Maar we werden met een voldongen feit geconfronteerd na de ondertekening van de intentieovereenkomst. We hebben onmiddellijk geprotesteerd bij Provinciale Staten maar het enige antwoord dat we kregen was: "We hebben uw bezwaren zelf al overwogen, maar het zou lat zijn nu niet door te zetten." Oorspronkelijk liep de inspraaktermijn voor de bevolking tot eind augustus. Die hebben we met een maand kunnen verlengen tot eind september.' Saillant juridisch detail is dat de protesterende burgers in feite tegen een spook in het geweer kwamen. In het Streekplan Friesland,

het provinciale bestemmingsplan, ontbreken de plannen voor Heerenveen. In het nieuwe streekplan staan locaties in Harlingen en Skåsterlan aangegeven, maar geen voorstellen voor industriële ontwikkeling van De Kavels. Volgens de procedurele regels van de ruimtelijke ordening bestaat het plan voor het Megapark formeel dus nog niet. Gedeputeerde Staten willen het Megapark op 1 oktober invoegen in het streekplan. Met dezelfde verbetering waarmee de voorstanders het Megapark pousseerden, sloten de tegenkrachten de rijen. De actievoerders verzekerden zich van de steun van economen, milieuorganisaties en hun bureaus. In een straal van kilometers is op vrijwel elk raam de poster met een huilend Fries hart en de tekst 'Megapark Nee! opgehangen. Langs de wegen, in de tuinen en de velden staan honderden protestborden, met teksten als 'Foar ûs natûr is 't Megapark tjuster te djûr'. Aan de weg tussen De Kripe en Heerenveen plaatsten de actievoerders een muurkrant waar zij alle relevante krantenknipsels over hun protest aanplakken. Een handtekeningactie leverde volgens de organisatoren tot nu toe tussen de dertien duizend en twintig duizend handtekeningen op, die zaterdag 11 september tijdens een grote demonstratie aan B&W zullen worden aangeboden. De gemeente Heerenveen liet het protest niet passief over zich heen komen. Posters en stickers tegen het Megapark werden door de gemeentevereniging verwijderd van openbare gebouwen en andere gemeentelijke eigendommen. Een opvallend bord in de tuin tegenover de ambtswoning van de burgemeester werd gesloopt, omdat het 'om een reclame-uiting' zou gaan. Monen legt de verantwoordelijkheid voor de bemoeienis van Heerenveen bij de vertrekkende lokale PvdA bestuurders. PvdA-burgemeester Reinders heeft per 1 oktober een andere baan gekregen en gaat naar Leeuwarden, waar hij secretaris wordt van de Kamer van Koophandel. Er maken twee PvdA-vertegenwoordigers deel uit van het college; zij zijn aan hun derde ambtstermijn bezig en komen na volgend jaar niet meer terug. Monen: 'Dit drietal

wil op de valreep een monument voor zichzelf oprichten. Daarom zaden zij hun opvolgers op met beslissingen waar zij na de gemeenteraadsverkiezingen geen verantwoordelijkheid meer voor hoeven te nemen.' De burgemeester is deze weken op vakantie. Loco-burgemeester Rita van Gelder (PvdA) neemt voor hem waar. Zij is wethouder van financiën, openbare werken milieu, emancipatie en sociale zaken en een van de wethouders die volgend jaar vertrekken. Volgens haar zijn de beschuldigingen van de actievoerders ongegrond: 'zij denken dat de beslissing al genomen is, maar dat is niet waar. De raad moet zich nog uitspreken en die zal de mening van de bevolking zwaar laten tellen. Er zijn hoorzittingen georganiseerd en er wordt in september een enquête onder de bevolking gehouden. Het gemeentebestuur is het eens met de visie van Provinciale Staten wat betreft het belang van werkgelegenheid voor de provincie, maar dat wil nog niet zeggen dat we zonder meer akkoord gaan.' De intentieverklaring is niet bindend, volgens Van Gelder. 'Het is heel gebruikelijk een intentieverklaring aan te gaan. Dat maakt deel uit van de zorgvuldige voorbereidingen van beleid, zodat alle partijen exact weten waar zij nu eigenlijk over beslissen. Maar de ontwikkeling van de plannen is afhankelijk van een aantal voorwaarden: zoals de verhoogde Wir-premie en de vrije fiscale zone. En het moest budgetneutraal kunnen want wij willen het gemeentelijk budget niet verder belasten.' Honderdachtig miljoen gedeeld door drieduizend is zestigduizend gulden. Is een dergelijke investering per arbeidsplaats niet wat veel? Loco-burgemeester Van Gelder: 'je kunt pas achteraf de balans opmaken of de investeringen hebben gebracht wat wij ervan verwachten. Wij willen ons niet blindstaren op de drieduizend directe arbeidsplaatsen, maar wij rekenen ook op de aanzuigende werking van het terrein, de uitstraling op toeleveringsbedrijven en diensten. Dat is ook werkgelegenheid. Nogmaals, als het doorgaat.....' Volgens de loco-burgemeester zijn de fracties zich aan het beraden. Tot dusver hebben de partijen uit het CDA/PvdA-

VVD-college zich in het openbaar achter de plannen geschaard. D'66 en GroenLinks zijn mordicus tegen, terwijl het raadslid voor de Friese Nationale Volkpartij zijn mening opschort. Raadslid Joop Draaisma van D'66 is de meest uitgesproken tegenstander, analoog aan de leden van zijn partijafdeling. Draaisma meent dat B&W de bevolking te eenzijdig informeert over de plannen. Evenmin zijn de liberalen overtuigd van de wenselijkheid van grootschalige industrie. Liever zag D'66 kleine en middelgrote bedrijven naar het noorden komen. Draaisma noemt als laatste bezwaar de concurrentievervalsing die optreedt als de bedrijven in het Megapark speciale belasting voordelen krijgen. D'66 wilde samen met GroenLinks op 1 september een grote forumdiscussie organiseren met alle betrokkenen. De avond is afgelast wegens gebrek aan belangstelling van de zijde van CDA, PvdA en VVD. Actievoerster Andrea Libbinga: 'Het plan is zo onaantastbaar, het mag zelfs niet ter sprake komen.' Zij verwoordt de mening van veel Heerenveners die hun lokale en provinciale bestuurders nog slecht kunnen wantrouwen. Het Megapark lijkt een symptoom van de heersende politieke cultuur. De burgers verwijten de bestuurders dat zij elkaar de hand boven het hoofd houden, onderhands de zaken regelen - bij voorkeur in vakantietijd - en elkaar de baantjes toespelen. Er was al eerder onvrede met het bestuur. In 1987 werd Heerenveen getroffen door een financieel schandaal rond de bouw van het nieuwe Thialf-stadion. Het gerucht gaat dat de verbouwing van het gemeentehuis veel duurder is geworden dan de verwachte 8 miljoen. Rita van Gelder geeft vooralsnog geen krimp. 'Deze stoorzenderpraat komt op een ongelukkig moment, nu wij een heel moeilijke beslissing moeten nemen. Ik zal niet ontkennen dat er rond de bouw van het Thialf-stadion problemen zijn ontstaan, omdat initiatiefnemers te hoog grepen. De gemeente heeft moeten bijspringen en dat heeft geld gekost. Wat de roddels over het gemeentekantoor betreft, die zijn niet waar. En ik kan het weten, want ik beheer de portefeuille.' De

woede richt zich tevens tegen de provinciale bestuurders Hans Wiegel en F. Steijvers, PvdA-gedeputeerde voor ruimtelijke ordening. Actievoerder Peter Momen: 'Ze luisteren niet naar de bezwaren van de bevolking. Ze willen tegen elke prijs dit project verwezenlijken, omdat ze al twee keer zijn afgegaan. Het is pijnlijk als de bevolking je in het openbaar gaat uitleggen op welke punten je plannen niet deugen. Het Megapark in Heerenveen heeft niets meer te maken met de werkgelegenheid, het is voor Wiegel en Steijvers puur een prestigekwestie geworden om te laten zien wie in Friesland de baas is.' Gedeputeerde Steijvers: 'Dat heb ik ook gehoord, maar het gaat niet om mijn prestige. Maar wat wij de laatste tijd ook ontwikkelen, op het gebied van het toerisme of de werkgelegenheid - het is nooit goed.' De grote roddel van Friesland dat Steijvers de nieuwe burgemeester van Heerenveen wordt, is volgens de geplaagde gedeputeerde 'volledig onjuist'. Deze week zal de benoeming van de nieuwe burgemeester openbaar worden. (Inmiddels is bekend dat drs. P.M.M. de Jonge (PvdA), de huidige burgemeester van Halsteren per 19 november de nieuwe burgervader van Heerenveen zal worden. De Heerenveense gemeenteraad zal in de Raadsvergadering van oktober beslissen over doorgang van het Megapark, of niet. Redactie).

□

Angstgevoelens of stadse fratsen:

Sociale veiligheid op het platteland

In 1991 werd een uitgebreid onderzoek gepubliceerd dat werd vervaardigd door Karina de Haan en Marieke Berghuis, werkzaam bij de toenmalige Stichting Opbouw Drenthe, inmiddels opgegaan in STAMM (Staat voor Mens en Maatschappij). Dit onderzoek brengt de objectieve en subjectieve sociale veiligheid van het Drentse platteland zodanig degelijk in kaart dat het ook een goed beeld geeft van de situatie op het Nederlandse platteland, in z'n algemeenheid. Een aantal uitkomsten van het onderzoek, alsmede door de onderzoekers geformuleerde aanbevelingen worden hieronder op een rijtje gezet. Voorts wordt door Marieke Berghuis gerapporteerd over een uitwerking van één van de aanbevelingen: het Voorbeeldproject te Vries.

Het doel van het onderzoek was om zicht te krijgen op de sociale veiligheid voor vrouwen op het platteland in Drenthe: de mate waarin vrouwen op het platteland 'objectief veilig' zijn en in welke mate ze veiligheidsgevoelens ervaren. Daarnaast is getracht de oorzaken van veiligheidsgevoelens en de mogelijke gevolgen voor maatschappelijke participatie te achterhalen. Tot slot is nagegaan welke maatregelen de sociale veiligheid op het platteland zouden kunnen verbeteren. Het onderzoek is zodanig opgezet dat de onderzoeksresultaten ook als indicatief mogen worden beschouwd voor het hele platteland in Nederland. In dit onderzoek wordt 'objectieve sociale veiligheid' gedefinieerd als: een omgeving waarin men niet met delicten van (sexueel) geweld in aanraking komt of is gekomen. 'Subjectieve sociale veiligheid' is dan: een sociale omgeving waarin men zich niet bedreigd voelt en waarin men niet bang is persoonlijk te worden lastig gevallen.

Het onderzoek is verricht met behulp van verschillende meetinstrumenten. Allereerst is er een uitgebreide literatuurstudie verricht. Daarnaast is er een enquête gehouden. Het onderzoek diende gegevens op te leveren die indicatief zijn voor het landelijk gebied in Nederland. Daartoe is een steekproef van vrouwen van 18 jaar en ouder getrokken in 3 voor het platteland representatieve gemeenten: de gemeenten Ruinen, Odoorn en Vries. Voorts zijn er 10 diepte-interviews gehouden met individuele vrouwen. Alsmede 8 groeps gesprekken met instanties die op enigerlei wijze met de problematiek van sociale veiligheid te maken heb-

ben, waaronder gemeenten, provincie, politie, Buro's voor Slachtofferhulp, het Maatschappelijk Werk en huisartsen.

Het veilige gevoel

Een groot deel van de vrouwenervaart het platteland in het algemeen en de eigen gemeente in het bijzonder als veilig. Uit door de politie geregistreerde cijfers (1988, 1989) blijkt dat de drie onderzochte gemeenten Ruinen, Odoorn en Vries inderdaad behoorlijk objectief veilig zijn te noemen. Die objectieve veiligheid blijkt voor de vrouwen ook nog eens de belangrijkste reden te zijn voor hun veiligheidsgevoelens. Dit alles wil echter niet zeggen dat er daardoor geen onveiligheidsgevoelens worden ervaren!

Subjectieve sociale onveiligheid is een fenomeen dat niet alleen is voorbehouden aan de stad. Ook op het platteland blijken vrouwen onveiligheidsgevoelens te hebben. Wanneer we kijken naar de veiligheidsgevoelens van vrouwen, dan blijken deze per situatie nogal te verschillen. Samengevat kunnen we stellen dat vrouwen zich overdag het meest veilig voelen. Vrouwen ervaren vooral 's avonds onveiligheidsgevoelens. En deze zijn 's avonds, buiten de eigen buurt het grootst. Van alle vrouwen kent 52% ook daadwerkelijk plekken of gebieden in de eigen gemeente, waar zij zich onveilig voelen. Objectief gezien is het platteland veilig. Uit door de politie geregistreerde cijfers blijkt namelijk dat de drie onderzochte gemeenten behoorlijk 'objectief veilig' zijn te noemen. Maar uit het onderzoek is ook gebleken dat er niet altijd aangifte

wordt gedaan van sexueel geweld. Er zijn bijvoorbeeld door de politie 10 gevallen van exhibitionisme, aanranding en verkrachting geregistreerd tegenover 26 gevallen alleen al genoemd door de geïnterviewde vrouwen. Wanneer we kijken naar de mate waarin vrouwen zijn geconfronteerd met sexueel geweld, dan blijkt dat 14%, ofwel 128 vrouwen in aanraking is geweest met één of meer vormen van sexueel geweld. 76% van de vrouwen heeft echter niet te maken gehad met sexueel geweld in de afgelopen 2 à 3 jaar. Het is van groot belang dat alle vrouwen aangifte doen en daarin zoveel mogelijk worden gestimuleerd. Ook zou duidelijk moeten worden dat vrouwen niet alleen voor bovengenoemde delicten aangifte kunnen doen, maar ook bijvoorbeeld achtervolging en 'lastig vallen' kunnen melden. Aangiftebereidheid is noodzakelijk om beter zicht te krijgen op de werkelijke omvang van de objectieve onveiligheid. Daarnaast geeft het betere mogelijkheden voor de aanpak van het probleem.

Dilemma

Met publiciteit rond sociale veiligheid komt men voor een dilemma te staan. Aan de ene kant is het idee voor vrouwen van belang dat 'er nog nooit iets is gebeurd'. Zij voelen zich daardoor veilig. Maar aan de andere kant blijkt dat cijfers rondom de werkelijk plaatsgevonden delicten wel veel hoger uitvallen dan de door de politie geregistreerde delicten. Daarom is extra aandacht voor de aangiftebereidheid van vrouwen belangrijk. Hierdoor ontstaat echter wel het gevaar dat bij vrouwen angstgevoelens ontstaan. Daarom is het van belang een juiste balans te zoeken tussen het benadrukken van de objectieve veiligheid van het platteland en het stimuleren van de aangiftebereidheid van vrouwen. Bij de oorzaken van onveiligheidsgevoelens spelen vooral de kenmerken van de omgeving waarin de vrouw zich bevindt een belangrijke rol. Onveiligheidsgevoelens kunnen ontstaan als een vrouw zich buiten de eigen buurt bevindt, op een stille en verlaten plek, op een slecht verlichte plek, op een onoverzichtelijke

plek; op een plek waar niemand in de buurt is die haar kan zien en kan helpen in geval van nood. Niet alleen is de omgeving van invloed, maar ook wanneer de vrouw zich daar bevindt ('s avonds of overdag). Daarnaast hoe de vrouw zich door die omgeving verplaatst (met de auto of de fiets, samen met anderen) en wie die persoon is (een oudere of jongere vrouw, een weerbare vrouw of niet). De redenen voor veiligheidsgevoelens bij vrouwen kunnen dus niet los van elkaar worden gezien en zullen ook niet afzonderlijk van elkaar een rol spelen, maar altijd in relatie tot elkaar. Op grond van de vragen WIE?, WAAR?, WANNEER? en HOE? kan een indruk worden verkregen van mogelijk ervaren onveiligheidsgevoelens.

Voorzorgsmaatregelen

Belangrijk bij veiligheidsgevoelens van vrouwen is de manier waarop ermee om wordt gegaan. Vrouwen blijken zeer creatief te zijn in het toepassen van (voorzorgs-)maatregelen om onveiligheidsgevoelens te voorkomen of te verminderen! De maatregelen die vrouwen nemen zijn gevarieerd. Vrouwen kiezen soms bewust voor een veiliger voermiddel: de auto. Ook kiezen vrouwen vaak bewust voor 'samen gaan' met anderen. Verder kiezen ze voor 'zelfverzekerd lopen en fietsen', 'hard fietsen', een hond meenemen of (de minst populaire maatregel) een verdedigingswapen meenemen. Bijna alle vrouwen maken 'soms' of 'vaak' gebruik van (voorzorgs-)maatregelen.

Van de vrouwen kiest 17% er 'soms' of 'vaak' voor om thuis te blijven in verband met onveiligheidsgevoelens, 2% doet dit zelfs (bijna) altijd. Van deze (voorzorgs-)maatregel maken de vrouwen echter pas gebruik als alle andere mogelijkheden zijn uitgeput. Dus, pas in het uiterste geval. Als vrouwen maatregelen treffen is dat een indicatie van onveiligheidsgevoelens: bewust of onbewust houden ze rekening met onveilige situaties. Zoals verondersteld is er een samenhang tussen onveiligheidsgevoelens en het treffen van voorzorgsmaatregelen: hoe veiliger vrouwen zich voelen, hoe

minder (voorzorgs-)maatregelen ze treffen.

De (voorzorgs-)maatregelen zijn aan de ene kant een middel om met (mogelijke) onveiligheidsgevoelens om te gaan, maar daarnaast zijn een aantal (voorzorgs-)maatregelen praktische middelen die worden gebruikt om afstanden in landelijke gebieden op een efficiënte manier te overbruggen (met de auto gaan in plaats van met de fiets, samen gaan). Het gevolg kan zijn dat onveiligheidsgevoelens door dergelijk gedrag onzichtbaar blijven: ze lijken niet te bestaan. Voor dat misverstand willen wij hier waarschuwen.

Maatschappelijke participatie

Zo op het eerste gezicht lijkt het of vrouwen zich niet echt belemmerd voelen in hun maatschappelijke activiteiten door onveiligheidsgevoelens. Zo wordt op basis van een aantal rechtstreekse enqueteresultaten de verwachting omtrent samenhang tussen onveiligheidsgevoelens en maatschappelijke participatie niet of nauwelijks bevestigd. Ofwel: vrouwen die zich (bijna) altijd onveilig voelen, blijken slechts in geringe mate meer belemmerd te worden in hun maatschappelijke participatie dan vrouwen die zich (bijna) altijd veilig voelen.

Dit beeld wordt echter niet bevestigd door antwoorden op een ander onderdeel van de enquête: hiervoor is al aangegeven dat maar liefst 17% van de vrouwen 'soms' of 'vaak' thuisblijft in verband met onveiligheidsgevoelens; 2% doet dit zelfs '(bijna) altijd'. Ook de resultaten van de diepte-interviews en groeps gesprekken geven een minder optimistisch beeld: vrouwen blijven wel degelijk thuis vanwege onveiligheidsgevoelens. Voor sommigen is het zelfs heel gewoon om er 's avonds om deze reden niet op uit te gaan. Weer andere vrouwen dwingen zichzelf om - ondanks de onveiligheidsgevoelens - toch naar bepaalde activiteiten te gaan, en weten oplossingen te verzinnen om toch te kunnen gaan. Door samen met anderen of met de auto te gaan. Dit continu maatregelen treffen betekent wel degelijk een belemmering in de maatschappelijke participatie: vrouwen zijn niet vrij

om te gaan en te staan waar en wanneer zij willen.

De vooronderstelling dat 'vrouwen die een actieve positie hebben in de maatschappij en veel activiteiten buitenshuis ondernemen, méér dan andere vrouwen geconfronteerd worden met situaties waarin onveiligheidsgevoelens (kunnen) worden ervaren' is door de onderzoeksresultaten niet bevestigd. Er is wel in lichte mate sprake van samenhang, maar dan in tegenovergestelde richting: hoe actiever vrouwen zijn, hoe lager het percentage vrouwen met onveiligheidsgevoelens uitvalt. We vermoeden dat een grotere maatschappelijke participatie voor sommige vrouwen het effect heeft, dat - naarmate ze zich meer buitenshuis bewegen -, de onveiligheidsgevoelens niet groter worden, maar dat ze er juist mee leren omgaan. Er is dus aan de ene kant een categorie vrouwen die soms of vaak thuisblijft vanwege onveiligheidsgevoelens. Angstgevoelens werken bij het belemmerend op de maatschappelijke participatie. Een andere, meer actieve categorie heeft inmiddels ervaren dat het wel meevalt: ze hebben leren omgaan met hun angstgevoelens. Ze worden creatief in het verzinnen van (voorzorgs-) maatregelen: gaan hard fietsen, rijden een bepaalde plek of fietsen met anderen samen. Kortom, hoe activere vrouwen buitenshuis, hoe minder ze zich zelf bewust zijn van onveiligheidsgevoelens. Bij voorlichting over verbetering van sociale veiligheid zal men zich op beide categorieën moeten richten.

Oplossingen

Oplossingen op het platteland ter vermindering van onveiligheidsgevoelens zijn volgens de vrouwen zelf en de geïnterviewden zeer goed mogelijk. Ook het platteland komt hiervoor dus zeer zeker in aanmerking!

In het onderzoeksrapport wordt een grote variatie aan aanbevelingen gedaan. De voorgestelde maatregelen staan niet op zichzelf maar moeten gezien worden in hun onderlinge samenhang. Het is van belang een integrale aanpak van maatregelen na te streven. De maatregelen variëren

van het verbeteren van loop- en fietsroutes, 'enge plekken'-inventarisaties en het geven van weerbaarheidscursussen tot het verbeteren van aangiftebereidheid van vrouwen en de voorwaarden daartoe. Een suggestie voor een integrale benadering is een Beleidsplan Sociale Veiligheid, waarmee een aan-

pak op gemeentelijk niveau gerealiseerd zou kunnen worden. En verder een Proefproject Sociale Veiligheid om op een meer boven-sectorale wijze de sociale veiligheid aan te kunnen pakken.

□

Voorbeeldproject Vries

door Marieke Berghuis, STAMM

"Het gegiechel is wel voorbij op het gemeentehuis in Vries, als er gesproken wordt over sociale veiligheid", aldus Mw. Hofstee, wethouder Welzijn, Onderwijs en Sociale Zaken van de gemeente Vries. De gemeente Vries is een plattelandsgemeente in Noord-Drenthe en ligt halverwege Groningen en Assen. Er wonen 9700 mensen, waarvan bijna de helft in het hoofddorp Vries. De hele gemeente bestaat uit maar liefst 16 dorpen. Het is een echte plattelandsgemeente want 12 van de kleine kernen hebben minder dan 500 inwoners. Hier kunnen we beter spreken van buurtschappen dan van dorpen. Het afgelopen jaar heeft in de gemeente Vries het voorbeeldproject Sociale Veiligheid gedraaid, een samenwerkingsproject van STAMM en de gemeente Vries. Dit project sluit aan op het eerder verrichte onderzoek naar Sociale Veiligheid van de voormalige Stichting Opbouw Drenthe (zie boven). Sociale veiligheid op het platteland - wat moeten we ons hierbij voorstellen? In dit project is een aanzet gegeven om bij de beleidsontwikkeling van de gemeente Vries en van maatschappelijke organisaties structureel aandacht te besteden aan sociale veiligheid. Op het terrein van de ruimtelijke ordening is contact gelegd met de Vrouwen Adviescommissie voor de Woningbouw (VAC). De gemeente Vries heeft een convenant gesloten met de VAC en zal de VAC bij de voorbereiding en herziening van bestemmingsplannen om advies vragen. De gemeente heeft toegezegd dat het aspect sociale veiligheid hierbij zonder meer

kan worden betrokken. In het afgelopen jaar is naar aanleiding van de contacten tussen het project en de VAC een toetslijst opgesteld en wat belangrijker is, regulier overleg tot stand gekomen tussen de VAC en de gemeente. Zo wordt regelmatig gesproken over de zichtbaarheid, toegankelijkheid en bereikbaarheid van gebouwen. Ook wordt gewezen op eventuele slechte verlichting en te hoge begroeiing.

De VAC heeft een folder samengesteld over sociale veiligheid en deze zal aan particulieren worden gegeven als ze bouwvergunningen krijgen. Zo kan dan al bij het ontwerpen van de woning door een architect gelet worden op punten die van belang zijn voor sociale veiligheid. Deze folder zal ook aan nieuwe inwoners worden uitgereikt. Er is informatie verstrekt op een avond voor 'Vrouwen in de politiek' en een brief opgesteld voor politieke partijen waarin aandacht gevraagd wordt voor sociale veiligheid in verkiezingsprogramma's. Zo wordt geprobeerd om in brede kring sociale veiligheid op de politieke agenda te krijgen.

Er zijn lesplannen weerbaarheids-training voor jongens en meisjes van groep 7 en 8 van basisscholen ontwikkeld en een lesplan voor het bijscholen van docenten van basisscholen. Dit najaar krijgen jongens en meisjes van de hoogste twee groepen de kans om (tegen een zeer laag tarief) deel te nemen aan een cursus weerbaarheid. Hierin worden fysieke en mentale vaardigheden aangeleerd, waardoor kinderen beter worden voorbereid op wat ze moeten doen als ze worden geconfronteerd met geweld. Een gediplomeerde docente weerbaarheid zal

de kinderen eenvoudige verdedigingstechnieken bijbrengen en aanleren welke houding ze het best kunnen aannemen als ze zich bedreigd voelen.

Ook is er een cursus 'Weerbaarheid voor ouderen' ontwikkeld en wordt de plaatselijke Contactencommissie Ouderen Vries actief ingeschakeld bij de werving en introductie van de cursus. De Raad voor het Ouderenbeleid Vries heeft aandacht voor weerbaarheid opgenomen in haar beleid, zodat ook op de langere termijn dit onderwerp de belangstelling krijgt. Op basis van de ervaringen in de gemeente Vries wordt een model ontwikkeld om sociale veiligheid in plattelandsgemeenten aan de orde te stellen.

Inmiddels is het projectverslag en een evaluatie van het project verschenen. Belangstellenden kunnen deze bestellen bij STAMM, Stationsstraat 11, 9401 KV Assen.

Telefoon: 05920-35000.

□

Maatschappelijke verandering



door Cees de Wit

Er was een tijd dat opbouwwerkers het tot hun taak rekenden actief bij te dragen aan het op gang brengen van maatschappelijke veranderingen. Zo rond de jaren zestig-zeventig heette het dat sommige opbouwwerkers gangmakers van de revolutie waren. Nu wil ik niet ontkennen dat er zulke sociale activisten rondliepen. Maar, dat zij de gangmakers waren van wat nu de maatschappelijke actualiteit bepaalt, lijkt me niet te kloppen.

Bovendien waren de meeste opbouwwerkers op niet veel meer, en ook niets minder, uit dan doen waar zij voor waren ingehuurd, namelijk mensen in staat stellen opnieuw maatschappelijke aansluiting te krijgen. Dit nam verder de vorm aan van het organisatorisch adviseren en ondersteunen van naar erkenning, zelfstandigheid en waardigheid strevende groepen, teneinde hen in voor hen interessante netwerken hun eigen belangen samen met die van anderen zoveel mogelijk te laten behartigen.

Dat was toen nog mogelijk, want er waren nog oude morele oriëntaties naast de nieuwe materiële van de verzorgingsstaat. Het streven naar niet alleen economische maar ook en vooral sociaal-culturele verandering was nodig in verband met vraagstukken van maatschappelijke integratie zoals die toen als in een goeddeels nog cultureel homogeen Nederland zichtbaar waren. Er waren mensen die niet mee konden komen met de nieuwe tijd. Hoe graag of ze ook wilden. Ze voelden zich buitengesloten door bijvoorbeeld werkloosheid, woningnood of achterstalig onderhoud aan hun huurwoningen. Het streven naar maatschappelijke verandering hield de noodzaak van zowel nieuwe economische als dito sociaal-culturele arrangementen in. De aanpak van de bij het opbouwwerk betrokkenen was simpel. Ze was erop gericht dat maatschappelijke middenvelders zoals woningbouwverenigingen, schoolautoriteiten, ruimtelijke ordenaars, geestelijke verzorgers, gezondheidsinstellingen, arbeidsbemiddelaars, werkgevers en vakbonden, maar ook sociale verzekerders en lokale politici nadrukkelijk en soms heel indringend werd gevraagd hun oude waardenoriënta-

ties, normen en probleembestimmende activiteiten ter discussie te durven stellen. Men werd doorgaans door deze claims in verwarring gebracht. En viel terug op de eigen overwegend slechts behoudende en economisch georiënteerde visies. Men reageerde alhoudend. Iets wat de claimers op hun beurt weer verwarde. Kortom de middenvelders in verwarring en de naar verandering strevende achterstandsgroepen en uitgesloten in verwarring, want er was geen ander richtsnoer voorhanden dan oude ideologische standpunten die hun beste tijd hadden gehad. Nu was het opbouwwerk weliswaar op verandering gericht, maar het kon niet anders dan op kleinschalige projectbasis duidelijk maken wat dat anders zou kunnen zijn. Richtsnoer was daarbij doorgaans het bieden van perspectiefjes op maatschappelijke aansluiting van de mensen waarvoor zij in de weer waren. Participatiebevordering heette dat simpelweg. Bedoeld werd niets anders dan via een bepaalde faciliteit als werk, scholing of passende huisvesting door middel van stadsvernieuwing opnieuw te kunnen deelnemen aan een facet van het dagelijks leven. Het maatschappelijk belang van dit werk werd zo groot geacht dat er op nationaal niveau subsidie voor werd gegeven. Het bleef overigens de vraag of het aanduiden van andere dan maatschappelijk evidente richtsnoeren wel tot de taken van het opbouwwerk gerekend mocht worden. Hoewel velen met mij zullen vinden dat dit eigenlijk niet het geval kan zijn, kan ik niet anders dan constateren dat deze beroepsgroep er, hoe onterecht ook, wel op is afgerekend. Afgezien van de complicaties en verkeerd gerichte energie die in dit opzicht de bezuinigingen en de decentralisatie met zich mee brachten is in toenemende mate duidelijk geworden dat we in de huidige overgangperiode met nog veel snellere en grootschaliger maatschappelijke omwentelingen te maken hebben. Een vooralsnog stille revolutie. Wat is het geval?

Volgens het blad Bedrijfs Documentaire (BD) van september 1993 stoten Europese bedrijven massaal arbeidsplaatsen af naar Aziatische

landen en ondertussen verandert het karakter van onze eigen bedrijvigheid ingrijpend. Niet alleen lager geschoolden, ook middelmanagement wordt steeds meer overbodig en de roep om professionals steeds luider. Er lijkt alleen nog maar plaats voor hoger geschoolden, aldus de geïnterviewde programma directeur van het Executive MBA van Nijenrode. In 1994 een werkloosheid van 12% van de Europese beroepsbevolking. Dat wil zeggen 20 miljoen mensen! Hoezo bezuinigen op uitkeringsvolumes? Hoezo het bevorderen van arbeidsparticipatie in de marktsector en via de banenpool? Is het een maatschappelijke functie van het bedrijfsleven om zich als een zorgzame vader op te stellen? "Nee, dat kan het ook niet, omdat het aan het internationaal krachtenspel mee moet doen"..... "En een maatschappij met mensen die zich overbodig voelen is niet alleen slecht voor het bedrijfsleven het is een ramp voor iedereen hoe stevig de muren om het complex van de elite die mag werken ook zijn", aldus de geïnterviewde Wierdsma.

Economische krachten lijken ontembaar en sociaal-cultureel is er een gigantische taak om uitsluitingsprocessen te bestrijden. Een taak die het opbouwwerk ondanks alle bekwaamheden zonder meer niet aan kan.

Daarvoor is naast ongekende politieke daadkracht ook en vooral een breed gedragen maatschappelijk besef van maatstaven en richtsnoeren voor het vinden van maatschappelijke bindkrachten nodig. Bindkrachten die niet langer voornamelijk ontleend zijn aan achterhaalde ideologieën of arbeidsdelingen. Pas dan kan het opbouwwerk laten zien wat in alle bescheidenheid de bijdrage aan de vorming van een humane maatschappij kan zijn.

Is het een wonder dat opbouwwerkers thans moeite hebben met het vinden van andere dan professionele richtsnoeren voor hun werk?

Wat zou hun eed van Hippocrates* in dit perspectief anders kunnen inhouden dan "hoog opgeleid leven en sociaal-cultureel naar tijd en plaats georiënteerd laten leven, zo heelp mij de werkende elite".

*Ethische (beroeps-)code van de medische stand.

□

Orde in de Samenleving

Een van bovenaf geordende samenleving was voor stedenbouwkundigen uit het begin van de twintigste eeuw een realistisch uitgangspunt. De Wieringermeer is bijvoorbeeld volgens dit principe ingericht. Het bleef hierbij niet alleen bij de aanleg van wegen en dijken, maar ook de bewoners werden zorgvuldig geselecteerd. Tijdens de Duitse bezetting konden vergaande ideeën voor een geplande samenleving ook rekenen op een politiek draagvlak. Drs. J.E. Bosma beschrijft in zijn proefschrift *Ruimte voor een nieuwe tijd: vormgeving van de Nederlandse regio 1900-1945 de ontwikkelingen en de achtergronden van de moderne stedenbouwkunde, waarvoor in 1929 de nieuwe naam planologie werd bedacht.*

Aan het begin van de twintigste eeuw kwam in Nederland de industrialisatie goed op gang. Tal van mensen zetten zich in om het platteland te beschermen tegen de oprukkende steden en industrieën. Zo zijn in die tijd de Bond Heemschut en de Vereniging voor natuurmonumenten opgericht. In de stedenbouwkunde vond een vernieuwing plaats waarbij niet stad of dorp centraal stonden, maar vooral de gewesten waarin steden en dorpen lagen. De streekplanning presenteerde zich als instrument bij uitstek om de snelle veranderingen in de Nederlandse Samenleving te kunnen sturen en vormgeven door middel van gemeentelijke uitbreidingsplannen, streekplannen of zelfs een overkoepelend Nationaal Plan. In een tijd waarin steden en dorpen autonoom waren, was dit een nieuw fenomeen. Vooral in West-Nederland drong de noodzaak tot regionale samenwerking zich op, omdat gemeenten aan het dichtslibben waren.

Miljoenensteden

De moderne stedenbouwkunde en planologie is een wetenschap die in de twintigste eeuw opkwam, maar die stelde op het negentiende eeuwse gedachtegoed dat de samenleving van bovenaf geordend kon worden. In Nederland kwamen deze ideeën betrekkelijk laat naar voren in vergelijking met Engeland, België en Duitsland. Dit had als voordeel dat Nederlandse planologen een voorbeeld hadden hoe het volgens hen niet moest. Miljoenensteden vond men niet gewenst zodat men een beleid ontwikkelde dat Bosma typeert als geconcentreerde decentralisatie. Bestaande steden kregen buitenwijken met veel groen

en laagbouw en vormden zo een landschappelijke overgang van stad naar platteland. De Nederlandse planologie was pacifistisch van aard en bekeek de Nederlandse situatie ook vanuit een internationaal standpunt. De relatieve achterstand van de Nederlandse planologie aan het begin van deze eeuw werd omgezet in een koploperpositie. Zo werd al in 1927 in Nederland een wegenplan voor het hele land vastgesteld.

Nationaal plan

In het Interbellum zijn er wel streekplannen gemaakt, maar een overkoepelend nationaal plan lag nog niet in het verschiep. Daarvoor moest eerst een nationale dienst in het leven worden geroepen. In 1941 werd onder druk van de Duitsers de Rijksdienst voor het Nationale Plan opgericht. Medewerkers van deze dienst werden vooral geselecteerd op vakmanschap waardoor ook medewerkers met anti-Duitse gevoelens aangetrokken konden worden.

Derde Rijk

In tegenstelling tot de Nederlandse planologen die vooral in regionale plannen dachten maakten de Duitse planologen plannen op grotere schaal: heel Nederland werd gezien als een regio binnen de nieuwe orde van Europa. Vooral binnen het nationalisme was Raumplanung een belangrijk instrument om een nieuw rijk vorm te geven en de gebiedsuitbreiding wetenschappelijk te funderen. Planologen maakten een plan om het gehele Derde Rijk opnieuw vorm te geven, waarbij wegen, kanalen, steden en bevolkingsgroepen nauwkeurig gepland werden (Ostkolonisation). In

het oosten had dit verregaande gevolgen. Er moest een 'Ostwal' komen tegen de Slavische grens, waarin een brede strook land bestemd was voor Duitse bieren. Het gebied tegen deze wal aan, is ingedeeld als een raster waar afwisselend echte Duitse boeren en de autochtone bevolking een plaats kregen. De gewenste ruimte kwam beschikbaar door een deel van de Polen en Joden naar Siberië te verbannen. In dit plan moesten 31 miljoen mensen naar een ander gebied verhuizen.

Nederland kreeg in dit plan een overwegend agrarische bestemming. De bevolking waarvoor geen plaats was (3 miljoen mensen) bood men in het oosten ruimte tussen Ostwal en het Oostfront in. Een bijkomend voordeel was dat Nederlanders ervaring hadden met een goede planmatige organisatie, zoals de indeling van de Wieringermeer, en met kolonisatieprocessen. Tijdens de oorlog ging de inrichting van de Noordoostpolder door en slechts weinigen waren ervan op de hoogte dat dit plan voorbestemd was om in het oosten gekopieerd te worden. Dit verklaart waarom de Noordoostpolder als paradijs van de Duitse bezetter lange tijd een relatieve rust heeft gekend en een 'onderduikersparadijs' kon worden.

Na de oorlog keerden de oude structuren terug en was er voor nationale plannen geen plaats. De laatste tijd is er weer aandacht voor de plaats van Nederland binnen Europa.

Voor andere informatie: drs. J.E. Bosma telefoon (020) 5483038 (werk) of (010)4782229 (privé). Van het boek verschijnt een handeldirectie bij NAi uitgeverij te Rotterdam!
ISBN 90-72489-53-4; prijs f75,-
□

Neem nu een abonnement op MO/Samenlevingsopbouw

Mo/Samenlevingsopbouw is een mededelingenblad van, voor en over de samenlevings- opbouwwerkpraktijk. Er verschijnen 10 nummers per jaar waarvan tenminste 4 themanummers of specials zijn.

Indien u verzekerd wilt zijn van automatische toezending van volgende interessante afleveringen van Samenlevingsopbouw, is het raadzaam een abonnement te nemen.

Met ingang van 1993 kost een abonnement **f 67,50** een tweede abonnement en verder **f 62,50**, losse nummers kosten **f 12,50** en specials **f 14,50** (excl.porto)

1. Het samenlevingsgebouw, Sociale vernieuwing en de kwaliteit van de woonomgeving, **f 14,50**, nr. 91, februari 1991.
2. De Samenlevingsfabriek, Sociale vernieuwing en de kwaliteit van de arbeid(s-toeleiding), **f 14,50**, nr. 96 juli/augustus 1991.
3. Het samenlevingsplein, Sociale vernieuwing en de ontwikkeling op maatschappelijk en cultureel terrein, **f 14,50**, nr 99, december 1991.
4. De Samenlevingstuin, themanummer over o.a. Bewonersparticipatie en groenbeheer, **f 12,50**, nr. 107/108, november 1992.
5. De aanhouder wint, themanummer over het woon/werk-initiatief door de BVV-vrouwen in Amsterdam, **f 12,50**, nr. 113, juni 1993.
6. Participatie als praktijk, themanummer over de activiteiten van een opbouwwerkinstelling in een grote stad, **f 12,50**, nr. 112, april/mei 1993.

Bestelformulier



Noteer mij voor: nummer _____ /abonnement 1993 _____

Naam (instelling) _____

Straatnaam _____

Postcode/plaats _____

Telefoonnummer _____

Deze bon
opsturen
naar:

Mo/Samen-
levingsopbouw
Prinsegracht 51
2512 EX
Den Haag

